МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: ВПЛИВ ТРИВОЖНОСТІ НА МОТИВАЦІЮ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Виконала: студентка ІІ курсу,
групи 8.0533-з-2
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: 053 Психологія
Малахова Олена Олександрівна
Керівник: к.психол.н., доцент кафедри психології Грандт В. В.
Рецензент: к.псих.н., доцент кафедри психології Гредінарова О.М.

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність053 Психологія
Освітня програма 053 Психологія
Спеціалізація Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри_____
«_____»_____20____року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Малаховій Олені Олександрівні

1 Тема роботи (проєкту): Вплив тривожності на мотивацію здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів в умовах війни.
керівник роботи: Грандт В. В., к.психол.н., доцент кафедри психології, затверджені наказом ЗНУ від «24»____09____2024 року 5№_1446-с

2 Термін подання студентом роботи _____

3 Вихідні дані до роботи: аналіз психолого-педагогічної літератури.

4 Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): здійснити теоретичний аналіз проблеми мотивації здобувачів освіти в умовах війни; теоретично обґрунтувати вплив тривожності на навчальну мотивацію особистості; емпірично перевірити вплив тривожності на навчальну мотивацію здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів в умовах війни; розробити програму на зниження рівня тривожності здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів задля покращення їх навчальної мотивації в умовах війни та практично перевірити її ефективність.

5 Перелік графічного матеріалу:13 таблиць, 12 рисунків (гістограм)

6 Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Грандт В. В., доцент		
Розділ 1	Грандт В. В., доцент		
Розділ 2	Грандт В. В., доцент		
Розділ 3	Грандт В. В., доцент		
Висновки	Грандт В. В., доцент		

Дата видачі завдання_____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень – лютий 2024 р.	виконано
2	Робота над вступом	березень 2024 р.	виконано
3	Робота над першим розділом	квітень – травень 2024 р.	виконано
4	Робота над другим розділом	липень 2024 р.	виконано
5	Робота над третім розділом	червень – серпень 2024 р.	виконано
6	Написання висновків	вересень 2024 р.	виконано
7	Передзахист	жовтень 2024 р.	виконано
8	Нормоконтроль	листопад 2024 р.	виконано
9	Захист	грудень 2024 р.	виконано

Студент _____ .О. О. Малахова

Керівник роботи (проєкту) _____ В. В. Грандт

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.М. Гредінарова____

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 97 сторінок, 13 таблиць, 12 рисунків, 76 джерел, 4 додатків.

Об’єкт дослідження – мотиваційна сфера особистості.

Предмет дослідження – вплив тривожності на мотивацію здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів в умовах війни.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично перевірити вплив тривожності на мотивацію здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів в умовах війни; розробити програму на зниження рівня тривожності здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів задля покращення їх навчальної мотивації в умовах війни та практично перевірити її ефективність.

Гіпотеза дослідження: 1) тривожність істотно впливає на рівень навчальної мотивації особистості; 2) у респондентів з низьким рівнем тривожності буде спостерігатися високий рівень навчальної мотивації; 3) високий рівень тривожності буде зумовлювати низькі показники навчальної мотивації випробуваних.

Методи дослідження: теоретичні: вивчення, аналіз та узагальнення теоретичного матеріалу; емпіричні: метод експерименту (констатувальний, формуючий та контрольний етапи), опитування, анкетування, психодіагностичні методики; статистичні: кількісна та якісна обробка даних, методи математичної статистики рангова (кореляція Спірмена, Т-критерій Вілкоксона).

Наукова новизна полягає у розробці та впровадженні програми на зниження тривожності здобувачів освіти.

Галузь використання: професійно-технічні навчальні заклади.

МОТИВАЦІЙНА СФЕРА, МОТИВАЦІЯ, НАВЧАЛЬНА МОТИВАЦІЯ, НАВЧАЛЬНІ МОТИВИ, ТРИВОЖНІСТЬ, ТРИВОГА

SUMMARY

Malakhova O. O. The influence of anxiety on the motivation of vocational and technical educational institutions in the conditions of the war. The qualifying work consists of Iintroduction, 3 Chapters, Conclusion, References (76 items, 6 of foreign origin), 4 appendix on 12 pages. The qualifying work volume is 109 pages long, 88 of them – main text. There are 13 tables and 12 illustrations.

The qualifying work gives theoretical justification and results of empirical verification of the influence of anxiety on the motivation of students of vocational and technical educational institutions in war conditions. The master thesis is composed of 3 chapters, which reveal the results of a theoretical and practical study of the influence of anxiety on the educational motivation of students.

The research object: motivational sphere of personality.

The research subject: the influence of anxiety on the motivation of students of vocational and technical educational institutions in the conditions of the war.

The research goal: is to theoretically substantiate and empirically verify the influence of anxiety on the motivation of students of vocational and technical educational institutions in the conditions of war; to develop a program to reduce the level of anxiety of students of vocational and technical educational institutions in order to improve their educational motivation in the conditions of war and to practically test its effectiveness.

The research tasks are:

To carry out a theoretical analysis of the problem of the motivation of education seekers in the conditions of the war;

To theoretically substantiate the influence of anxiety on the educational motivation of an individual;

Empirically check the influence of anxiety on the educational motivation of students of vocational and technical educational institutions in the conditions of war;

To develop a program to reduce the level of anxiety of students of vocational

and technical educational institutions in order to improve their educational motivation in the conditions of war and practically check its effectiveness.

Chapter 1 «Theoretical analysis of the problem of motivation of educators in the conditions of war» reveals the peculiarities of the educational motivation of those seeking education in the conditions of war.

In the Chapter 2 «Theoretical justification of the influence of anxiety on personal learning motivation» the essence of the concept of «anxiety» and its influence on the educational motivation of education seekers is determined.

Chapter 3 «Empirical study of the effect of the developed program on reducing the level of anxiety of students of vocational and technical educational institutions in order to improve their educational motivation» the results of own empirical research on the influence of anxiety on the educational motivation of students of vocational and technical education are presented. The contents and effectiveness of the self-developed anxiety reduction program are disclosed.

Key words: motivation sphere, motivation, educational motivation, educational motives, anxiety

ЗМІСТ

ВСТУП……..6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ……..11
1.1. Загальна характеристика мотиваційної сфери особистості……11
1.2. Аналіз чинників, що впливають на мотиваційну сферу особистості……16
1.3. Особливості мотиваційної сфери здобувачів освіти в умовах війни……19
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ВПЛИВУ ТРИВОЖНОСТІ НА НАВЧАЛЬНУ МОТИВАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ…….26
2.1. Загальна характеристика поняття «тривожність»……...26
2.2. Тривожність як чинник, що впливає на мотивацію здобувачів освіти…….31
2.3. Методи та засоби для зниження рівня тривожності особистості……..34
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РОЗРОБЛЕНОЇ ПРОГРАМИ НА ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЇХ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ…….43
3.1. Вивчення рівня тривожності та навчальної мотивації здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів в умовах війни…….43
3.2. Програма на зниження рівня тривожності здобувачів освіти……64
3.4. Аналіз ефективності програми……..71
ВИСНОВКИ……...86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….89
ДОДАТКИ……..98

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мотивація є рушійною силою у житті особистості. Вона є механізмом безпосереднього впливу на бажання та можливості людини розвиватися та вдосконалюватися. Однак, треба зазначити, що на стан мотивації особистості істотно впливають різноманітні чинники.

Впровадження воєнного стану через відкриту агресію росії назавжди змінило життя українців. Зміни з'явилися у різноманітних сферах життя громадян України та їх психологічному стані. Постійний стрес та переживання викликають тривожність в українців, яка може негативно впливати на якість виконання ними окремих видів діяльності. Зокрема, це стосується й навчальної.

Освіта в України, в умовах воєнного стану, зазнала значних змін. Постійні повітряні тривоги та наявність небезпеки зумовило впровадження дистанційної форми навчання у прифронтових містах. Зазначена форма навчання та наявність негативних психічних станів значно знижують навчальну мотивацію здобувачів освіти.

Проблема корекції тривожності як індивідуальної психологічної особливості особистості є доволі актуальною у сучасному науковому просторі. Зважаючи на наявність можливостей її негативного впливу, вчені у галузі психології знаходяться в активному пошуку методів та засобів її зниження та профілактики.

Враховуючи наявність суспільної, особистісної та наукової актуальності, нами було вирішено теоретично та емпірично розглядати тему нашого дослідження: «Вплив тривожності на мотивацію здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів в умовах війни».

Мотиваційна сфера особистості стала об'єктом вивчення у працях таких науковців як: S. Alexander, P. Balsam, M. Grehi, J. S Mackenzie, M. Melta., L. Morris, J. N. Muirhead, E. Simpson, І. Брецко, Т. Вашека, Н. Воронова, О. Герасименко, Д. Гомела, С. Грущенко, І. Загрійчук, С. Запєвалова, І. Іщенко,

А. Квятковська, З. Кісіль, Н. Коваленко, П. Ковальов, Т. Ковалькова, О. Мисковець, Л. Несух, О. Никоненко, С. Парфілова, О. Піменова, Н. Приходькіна, Ю. Приходько, О. Прокопенко, Ю. Псип, С. Рашидова, О. Романова, Н. Скрипник, Л. Тягур, О. Чуйко та інші. Науковці називає мотиваційною сферою особистості системою мотивів особистості, які мають змогу формуватися та розвиватися протягом її життя та підкреслюють її складний, динамічний характер.

Тривожність як об'єкт дослідження розглядалася у роботах наступних вчених: F. Coltrera, A. Felman, N. H. Kalin, В. Баля, І. Блохіна, О. Галієва, Т. Іванишин, Т. Іванова, Л. Іванцев, А. Колодяжна, П. Короткова, К. Кротюк, Т. Михайловська, Є. Неведомська, Н. Сургунд, А. Шевчук, А. Широких, Р. Яремко та інші. Вчені характеризують тривожність як психічний стан, властивість особистості, який виникає через окремі зовнішні чинники та зумовлює виникнення безпричинного страху, занепокоєння та супроводжується окремими соматичними симптомами (надмірне серцебиття, пітливість тощо).

Вплив тривожності на навчальну мотивації здобувачів освіти був висвітлений у роботах таких дослідників як: Ю. Бабаян, К. Денісова, О. Заволоко, Т. Залужна, Д. Козинська, Т. Логвіненко, С. Максимець, О. Передерій, А. Руденок, Т. Сапельнікова, О. Чуйко та інші. Дослідники переконані, що тривожність безпосередньо впливає на навчальну мотивацію здобувачів освіти та можу зумовлювати як негативний, так й позитивний вплив.

Об'єкт дослідження: мотиваційна сфера особистості.

Предмет дослідження: вплив тривожності на мотивацію здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів в умовах війни.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично перевірити вплив тривожності на мотивацію здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів в умовах війни; розробити програму на зниження рівня тривожності здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів задля покращення їх навчальної мотивації в умовах війни та практично перевірити її ефективність.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми мотивації здобувачів освіти в умовах війни.

2. Теоретично обґрунтувати вплив тривожності на навчальну мотивацію особистості.

3. Емпірично перевірити вплив тривожності на навчальну мотивацію здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів в умовах війни.

4. Розробити програму на зниження рівня тривожності здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів задля покращення їх навчальної мотивації в умовах війни та практично перевірити її ефективність.

Гіпотеза дослідження: 1) тривожність істотно впливає на рівень навчальної мотивації особистості; 2) у респондентів з низьким рівнем тривожності буде спостерігатися високий рівень навчальної мотивації; 3) високий рівень тривожності буде зумовлювати низькі показники навчальної мотивації випробуваних.

Методи дослідження: теоретичн: вивчення, аналіз та узагальнення теоретичного матеріалу для теоретичного обґрунтування понять «мотив», «мотивація», «навчальна мотивація» та «тривожність», виокремлення основних чинників, які впливають на мотиваційну сферу особистості, методів та засобів зниження рівня тривожності та теоретичне обґрунтування впливу тривожності на навчальну мотивацію особистості; емпіричні: метод експерименту (констатувальний, формуючий та контрольний етапи), опитування, анкетування, психодіагностичні методики («Особистісна шкала прояву тривоги» (Дж. Тейлор), «Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації» (Т. Дубовицька), «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів» (Б. Пашнєв), «Вивчення мотивації навчання у виші» (Т. Іллїна).) для визначення рівня навчальної мотивації та тривожності випробуваних; статистичні: кількісна та якісна обробка даних для обробки та інтерпретації результатів респондентів щодо рівня навчальної мотивації і тривожності респондентів та впливу тривожності на рівень навчальної мотивації здобувачів

освіти, методи математичної статистики: рангова кореляція Спірмена для визначення зв’язку рівня тривожності та навчальної мотивації випробуваних та Т-критерій Вілкоксона для дослідження наявності статистично значимих змін досліджуваних показників респондентів на констатувальному та контрольному етапах дослідження.

Емпірична база дослідження: Федорівський центр професійної освіти м. Вільнянськ. У дослідженні взяли участь 60 респондентів – здобувачів освіти у зазначеному освітньому закладі. Мова йде про 30 досліджуваних, які здобувають освіту за спеціальністю «Оператор комп’ютерного набору» та 30 здобувачів професійної освіти, які навчаються за спеціальністю «Слюсар».

Наукова новизна одержаних результатів дослідження. У роботі міститься самостійно розроблена програма на зниження рівня тривожності здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів задля покращення їх навчальної мотивації в умовах війни та результати власного емпіричного дослідження щодо впливу тривожності на навчальну мотивацію здобувачів освіти.

Практичне значення результатів дослідження. Результати власного емпіричного дослідження щодо впливу тривожності на навчальну мотивацію здобувачів освіти можуть бути статистично цікавими для практичних психологів. Самостійно розроблена програма на зниження рівня тривожності здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів задля покращення їх навчальної мотивації в умовах війни може бути практично використана у професійній діяльності психологів.

Надійність і достовірність результатів дослідження. Надійність результатів дослідження забезпечується якісним теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних положень, апробованим інструментарієм, використаним надійних діагностичних методик, відповідних меті і завданням дослідження. Репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісного та яісного анаізу даних, застосуванням коректних методів математичної статистики.

Структура кваліфікаційної роботи магістра. Складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел з 76 найменувань та 4 додатків на 12сторінках. Загальний обсяг основного становить – 109 сторінок. Робота містить 13 таблиць та 12 рисунків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

1.1. Загальна характеристика мотиваційної сфери особистості

Мотиваційна сфера – це центр простору особистості, її мотиваційних процесів. Зважаючи на те, що об'єктом нашого дослідження є саме мотиваційна сфера особистості, вважаємо доцільним розглянути її сутність та структуру, на основі аналізу наявних наукових підходів до тлумачення цього поняття та його опорних термінів у сучасній науковій психологічній літературі.

На думку С. Грущенко, «під мотиваційною сферою особистості розуміється вся сукупність мотивів, які формуються і розвиваються протягом її життя» [13, 12].

І. Брецко вказує, що мотиваційна сфера особистості представляє собою комплекс мотиваційних факторів, які направляють поведінку та визначають цілі та цінності [4].

Ю. Приходько зазначає, що мотиваційна сфера особистості – це «мотиви особистост, які формуються і розвиваються протягом її життєвого циклу» [51, 97].

Згідно з думкою І. Іщенко, мотиваційною сферою особистості можна назвати сукупність потреб, що спонукають людину до дії для їх задоволення [23].

Звертаючись до структури мотиваційної сфери особистості, варто виокремити тезу А. Колодяжної, яка стверджує, що вона складається з мотивів, потреб та цінностей, які мають змогу розвиватися протягом життя особистості у суспільстві [31].

З. Кісіль, в свою чергу, вважає, що мотиваційна сфера особистості представлена такими компонентами як:

1) актуальні мотиви (мотиви, які мають змогу спонукати до діяльності;

2) потенційна мотиви (сформовані мотиви, які наразі не проявляються у діяльності [25].

Науковці у галузі психології виокремлюють певні функції мотиваційної сфери особистості. Так, на думку З. Кісіль, до таких функцій належать:

1) спонукальна – спонукає особистість до окремої діяльності;

2) спрямовуюча – спрямовує особистість до тих чи інших дій;

3) регулююча – регулює перебіг тієї чи іншої діяльності особистості [25].

Розвинена мотиваційна сфера особистості має власні окремі ознаки. З. Кісіль виокремлює наступні:

1) широта (наявність різноманітних чинників, потреб та цілей);

2) гнучкість (використання різноманітних чинників мотивації;

3) ієрархізованість (наявність ієрархії мотивів – від загальних до більш важливих) [25].

Таким чином, можемо зробити висновок, що під мотиваційною сферою особистості доцільно розуміти систему мотивів особистості, які мають змогу формуватися та розвиватися протягом її життя.

При розгляді мотиваційної сфери особистості, важливо звернути увагу на такі опорні поняття як «мотивація» та «мотив». Проаналізуємо існуючі наукові підходи до визначення зазначених понять.

Треба зазначити, що існує велика кількість різноманітних наукових думок щодо сутності поняття «мотивація». Розглянемо деякі з них.

О. Сергєєнкова вказує, що термін «мотивація» має латинське походження та перекладається як «спонукання до дії» [59].

E. Simpson стверджує, що мотивація – це процес поведінки особистості при досягненні мети [76].

З. Кісіль наводить 2 підходи до тлумачення терміну «мотивація». Це:

1) система чинників, які мають змогу детермінувати поведінку особистості;

2) процес стимулювання та підтримки поведінкової активності особистості [25].

На нашу думку, більш доцільним до розуміння поняття «мотивація» є другий підхід, зазначений З. Кісілем. Вбачаємо у мотивації саме процес, який є рушійною силою окремої активної діяльності особистості.

Декілька підходів до визначення поняття «мотивація» виокремлює й С. Парфілова. Мова йде про наступні:

«1) система факторів або сукупність причин, які спрямовують людину до виконання певних дій чи бездіяльності, спонукають до активності;

2) усідомлене використання цілої системи збудників, які сприяють активізації діяльності;

3) процес розгортання системи збудників, який безпосередньо відбувається в структурі відповідної діяльності» [46].

Вважаємо оптимальнішим серед названих С. Парфіловою, перший підхід до визначення поняття «мотивація». Бо мотиваця зумовлена роботою різноманітних факторів та причин, які є рушійною силою до активних дій особистості.

О. Прокопенко, в свою чергу, виділяє 5 основних наукових підходів до визначення поняття «мотивація» у науковій психологічній літературі:

«1) мотивація як внутрішні фактори, що детермінують поведінку людини;

2) мотивація як процес зовнішнього впливу на поведінку людини;

3) мотивація як психологічний стан людини, що детермінує її поведінку;

4) мотивація як процес психічної регуляції поведінки людини.

5) мотивація як обґрунтування поведінки людини» [52].

На нашу думку, доцільним є представлення мотивації як процесу психічної регуляції поведінки людини. Це пояснюється тим, що мотивація є процесом, який регулює поведінку особистості по відношенню до окремої діяльності, її активності та спрямованості.

На думку Л. Несух, мотивація має змогу спонукати до окремих дій, запустити активність особистості та спрямувати її дії до для досягнення певної мети [41].

Б. Барчі доповнює, що мотивація зумовлює ініціативність особистості, її цілеспрямованість, напрямляє її поведінку, підвищує інтенсивність дій людини по відношенню до окремоі дії [2].

У науковому психологічному просторі поняття «мотивація» представлено у різних видах.

Так, О. Прокопенко називає наступні види мотивації:

1. внутрішня (обумовлена дією внутрішніх чинників – фізіологічна потреба чи бажання);

2. зовнішня (зумовлена зовнішніми чинниками – соціум, окремі правила, яких необхідно дотримуватися [52].

3. Кісіль додатково виділяє наступні види мотивації:

«1. За характером:

1.1. позитивна (ґрунтується на позитивних стимулах);

1.2. негативна (ґрунтується на негативних стимулах).

2. За стійкістю:

2.1. стійка (ґрунтується на потребах людини, оскільки вона не вимагає додаткового підкріплення);

2.2. нестійка (потребує постійного підкріплення)» [25, 65].

Треба зазначити, що мотивація особистості завжди підкріплена окремими потребами. Пропонуємо розглянути термін «потреба» дещо детальніше.

С. Рашидова характеризує потребу як необхідність у чому-небудь, кому-небудь, що вимагає задоволення. Вчена підкреслює що потреби – це динамічна система, що знаходиться в розвитку і під час чого відбувається їх трансформація, перехід одних потреб в інші, їх зміна. Потреби можуть мати фізіологічний та соціальний характер [54].

Отже, робимо висновок, що мотивація – це процес стимулювання активних дій особистості, регулювання її діяльності, який спрямований на досягнення окремої мети, що зумовлена певними факторами та мотивами.

Розглянувши сутність понять «мотиваційна сфера особистості» та «мотивація», перейдемо до аналізу наявних наукових підходів до визначення поняття «мотив».

О. Сергєєнкова вказує, що термін «мотив» має французьке походження та перекладається як «рух» [59].

J. N. Muirhead називає мотивом той чинник, який спонукає людину діяти [74].

Н. Воронова, в свою чергу, зазначає, що мотив – «це реальне спонукання, яке змушує людину діяти у певній життєвій ситуації, за певних умов» [8].

На думку Р. Павелків, мотив – це «те, що, відображаючись у свідомості людини, спонукає її до діяльності, спрямовуючи її на задоволення певної потреби» [44, 423].

Ю. Приходько стверджує, мотив – це «спонука до діяльності, пов’язана із задоволенням потреб суб’єкта, і як усвідомлена причина, що лежить в основі вибору дій і вчинків особистості» [51, 97].

Отже, можемо зробити висновок, що мотив – це те, що спонукає особистість до активних дій.

З. Кісіль підкреслює, що «мотив, на відміну від мотивації– це те, що належить самому суб’єкту поведінки, є його стійкою особистісною властивістю, зсередини спонукаючою до здійснення певних дій» [25, 71].

L. Morris вказує, що мотив формує мотивовану поведінку. Мотивована поведінка часто розглядається з точки зору зовнішніх підкріплень, не всі дії обумовлені реакціями на зовнішні стимули; деякими рухає «внутрішня» мотивація [75].

Мотиви особистості представлені різноманітними видами. Розглянемо їх детальніше.

Н. Коваленко розкриває наступні класифікації мотивів особистості.

1. За чинником виникнення:

1.1. внутрішні (особисті цілі, індивідуальні вподобання);

1.2. зовнішніми (соціальні норми, очікування інших).

2. За спрямованістю:

2.1. соціальні (мають за мету підвищити рівень соціального статусу особистості);

2.2. спонукальні (мотиви впливу, які можуть бути спрямованими окремими людьми);

2.3. пізнавальні (мають змогу викликати у людини щирий інтерес до виконання окремої діяльності);

2.4.професійно-ціннісні (спрямовані на забезпечення окремих дій задля свого професійного зростання);

2.5. меркантильні (пов’язані із отримання матеріальної винагороди чи окремої користі) [26].

Отже, нами була надана загальна характеристика мотиваційній сфері особистості. Була визначена сутність таких опорних понять нашого дослідження як «мотиваційна сфера», «мотивація» та «мотив»; виокремлені їх види та функції. Усе це надало нам можливість представити повну картину сутності поняття «мотиваційна сфера особистості».

1.2. Аналіз чинників, що впливають на мотиваційну сферу особистості

Протягом життя, на мотиваційну сферу особистості здійснюється постійний вплив. Чинники зовнішнього та внутрішнього характеру можуть зумовлювати якість перебігу мотиваційних процесів особистості. Пропонуємо здійснити детальний аналіз для ознайомлення з наявними чинниками впливу на мотиваційну сферу людини.

Як зазначалося вище, чинники впливу на мотиваційну сферу особистості можуть мати зовнішній та внутрішній характер. По-перше, звернемося до аналізу перших.

Одним із зовнішніх чинників впливу на мотиваційну сферу особистості є соціально-психологічний клімат, в якому перебуває людина.

О. Чуйко, за результатами власного емпіричного дослідження, було доведено, що характер соціально-психологічного середовища, у якому знаходиться людина безпосередньо впливає на рівень її мотивації. Так, дослідниця встановила, що позитивне соціально-психологічне середовище зумовлювало високий рівень мотивації працівників. Негативний характер соціально-психологічного середовища, навпаки, був чинником низької мотивації працівників [65].

До педагогічних чинникв навчальної мотивації учнів відносяться й оцінка та заохочення.

Н. Приходькіна характеризує оцінку як педагогічний стимул, що поєднує в собі властивост заохочення й покарання. Бажання отримати гарну оцінку чи окреме заохочення може значно підвищити мотивацію особистості до виконання певних навчальних завдань [50].

А. Колодяжна стверджує, що загальне формування мотиваційної сфери особистості значно залежить від соціуму. Мова йде й про соціальні правила та суспільні та культурні норми, закони, вплив родини, друзів та близьких на формування окремих мотивів [31].

Розглянувши зовнішні чинники впливу на мотиваційну сферу особистості, перейдемо до аналізу внутрішніх.

Ю. Глоба впевнена, що самооцінка є важливим чинником формування особистості. Дослідницею на емпіричному рівні було встановлено, що рівень самооцінки безпосередньо впливає на мотивацію людини, зокрема, на мотивацію успіху. Ю. Глоба дослідила, що висока самооцінка зумовлює формування мотивації досягнення успіху. Такі люди усвідомлюють цінність своїх прагнень. Особистості, які мають низький рівень самооцінки, в свою

чергу, характеризуються невизначеністю та нестійкістю своїх мотивів, у них наявна мотивація уникнення невдач. Ю. Глоба зробила висновок, що середній та високий рівень самооцінки є рушійною силою мотивації особистості [11].

З цією думкою погоджується й О. Никоненко, яка переконана, що самооцінка та рівень домагань особистості є важливими психологічними елементами у механізмі формування мотивації досягнень [42].

На думку О. Мисковець на мотиваційну сферу особистості може впливати й її темперамент. Вчений зазначає, що залежно від особливостей темпераменту люди різняться не за кінцевим результатом дій, а за способом досягнення результатів, оскільки рівень досягнень буде залежати, головним чином, від інших факторів, особливо від рівня мотивації та здібностей. Так, зважаючи на темперамент особистості, існують різноманітні чинники впливу на її мотиваційну сферу. Наприклад, для холериків чинником професійної мотивації може стати кар'єрне зростання, цікава робота, професійна конкуренція. Людину з типом темпераменту «сангвінік» можуть мотивувати такі чинники як: заробіток, можливість кар'єрного зростання, інноваційні завдання, підвищення професійної компетентності. Що стосується людей для яких властивий тип темпераменту «флегматик», рушійною силою її професійної мотивації є саме повага керівника. У людей-меланхоліків зростає мотивації до роботи під впливом позитивної атмосфери на робочому місці, та ціннісного та поважного відношення до них з боку керівництва [39].

Т. Ковальковою було емпірично визначено, що мотивація особистості прямо залежить від рівня її готовності до ризику. Люди з високим рівнем зазначеного показники мають більш високу мотивацію, зокрема, до навчальної та професійної діяльності. Особистості, які не схильні до ризику, зазвичай, показували досить низькі показники зазначених вище видів мотивації [27].

Досить цікавою є думка Ю. Псип, яка наголошує, що самотність може впливати на мотивацію особистості, зменшуючи особистісну енергію і бажання досягти поставлених цілей. Відчуття відокремленості може позбавити

впевненості у своїх можливостях і зробити людей менш наполегливими (втрачається мотивація, інтерес, людина стає відчуженою) [53].

О. Никоненко, в свою чергу, виокремлює наступні чинники мотивації успіху та досягнень особистості:

1) оцінка власних здібностей;

2) умови виховання;

3) соціальна підтримка;

4) заохочення різноманітного характеру (оцінка, подарунки, матеріальні);

5) життєстійкість;

6) самоефективність [42].

На думку Т. Вашеки, на мотиваційну сферу особистості значно впливає тривожність. Мова йде про особистісну тривожність як індивідуальну характеристику особистості. Вплив має негативний характер: мотивація особистості знижується, мотиви характеризуються нестійкістю [5].

Отже, можемо зробити висновок, що існує велика кількість чинників, які безпосередньо впливають на мотиваційну сферу особистості. Мова йде про чинники зовнішнього та внутрішнього характеру.

1.3. Особливості мотиваційної сфери здобувачів освіти в умовах війни

Мотиваційна сфера особистості може зазнавати окремих порушень під впливом стресових ситуацій. Війна в Україні є тяжким, психологічним випробуванням для усіх українців, зокрема, й тих, хто зараз здобуває освіту. Розглянемо особливості мотиваційної сфери здобувачів освіти в умовах війни.

За результатами власного емпіричного дослідження особливостей навчальної мотивації українських студентів в умовах воєнного стану, А. Квятковська зробила висновок, що їх мотивація до навчання значно знизилася. Порушення внутрішньої навчальної мотивації здобувачів вищої освіти відбулося через окремі психологічні фактори. Це:

1) небажання навчатись;

2) емоційно тяжка воєнна ситуація;

3) відсутність матеріально-технічної бази;

4) недостатнє забезпечення інтерактивними технологіями;

5) відсутність доступу до Інтернету.

Що стосується зовнішньої навчальної мотивації сучасних українських студентів, А. Квятковською було встановлено, що вона ґрунтувалася на матеріальних аспектах, таких як: надання стипендії чи її втрата. Досить цікавим є те, що велика кількість студентів назвали отримання вищої освіти процесом, який мотивував їх у складні, воєнні часи. Тобто, навчання було значним стимулом жити далі. А. Квятковська зробила висновок, що підвищення мотивації до навчання в українських студентів спостерігалося під впливом таких чинників як: внутрішній спокій, рівновага, знаходження у безпечному місці. Треба зазначити, що результати студентів окремих курсів мали власні специфічні риси. Так, для студентів молодших курсів, важливою мотивацією був контроль з боку батьків та викладачів. Студенти вищих навчальних закладів старших курсів в більшості зазначили, що мотивацією була можливість в майбутньому стати спеціалістом [24].

Емпіричним вивченням особливостей мотиваційної сфери здобувачів освіти в умовах війни займалася й дослідниця Н. Скрипник. Нею були досліджені особливості навчальної мотивації майбутніх психологів, які навчаються на різних курсах університету. Найменшою організованістю характеризувалася структура навчально-професійної мотивації студентів першого курсу, що обумовлено суттєво більш високою її диференційованістю порівняно зі структурою навчально-професійної мотивації студентів другого і четвертого курсів за наявності близьких за значенням індексів когерентності. Найбільша інтегрованість й організованість за рахунок низької диференційованості спостерігалася у структурі навчально-професійної мотивації студентів третього курсу навчання. Базовими елементами структури навчально-професійної мотивації студентів на першому курсі навчання виявилися комунікативні мотиви та внутрішня професійна мотивація, на

другому курсі – комунікативні та навчально-пізнавальні мотиви, на третьому курсі – зовнішня позитивна професійна мотивація, на четвертому курсі – мотиви запобігання невдач ії творчої самореалізації. Визначені загальні для студентів-психологів першого-четвертого курсів навчання характеристики структури навчально-професійної мотивації: позитивні зв'язки навчально-пізнавальних мотивів з соціальними, комунікативними мотивами і мотивами запобігання невдачі, а також позитивні зв'язки мотивів престижу і запобігання невдачі. Встановлене зменшення від першого до старших курсів ролі внутрішніх професійних мотивів в навчально-професійній мотивації майбутніх психологів [60].

О. Піменова обрала такий напрямок дослідження мотиваційної сфери сучасних українських студентів як – вивчення навчальних мотивів здобуття вищої освіти в умовах війни. Вченою було виявлено, що наразі, переважаючими мотивами навчання у досліджуваних українських студентів є: «бажання стати висококваліфікованим фахівцем» та «бажання бути матеріально забезпеченим у майбутньому». Найменша тенденція спостерігалася до вибору таких навчальних мотивів як: «отримання диплому», «стати ерудованою людиною», «відстрочка від армії», «спілкування з однолітками», «отримання стипендії». До чинників зниження навчальної мотивації досліджувані здобувачі вищої освіти відносять: «особливість взаємодії з викладачем» «власні індивідуальні особливості», «воєнний стан в Україні», «організація навчального процесу» [49].

Подібне дослідження було проведено й О. Герасименко. Дослідниця практично вивчала особливості навчальної мотивації здобувачів вищої освіти різних університетів України. За результатами опитування було виявлено, що, досліджувані студенти мають гарну мотивацію до навчання, не зважаючи на певні труднощі у здобутті знань, які пов'язані з війною та вимушеним дистанційним навчанням. Для більшості студентів важливі знання, а не оцінка, а це свідчить про сформовану у них внутрішню мотивацію до навчання. Вони виявляють наполегливість, високу зацікавленість у результатах [10].

Л. Тягур, в процесі вивчення професійної мотивації майбутніх психологів під час війни, зробив висновки, що переважаючим рівнем мотивації до успіху досліджуваних був середній. Водночас, у студентів першого року навчання мотивація до успіху була рівномірно розподілена між рівнями (середній, помірно високий, занадто високий), що може бути свідченням того, що кожен третій студент може переживати подовжений адаптаційний період, пов'язаний із переходом на дистанційне навчання, зумовлений війною, ваганням у правильності вибору професії, інші ж здобувачі освіти є більш вмотивованими, оскільки ці студенти зазвичай ще не зіткнулися зі складнощами та викликами навчання. У всіх досліджуваних здобувачів психологічної освіти другого року навчання була виявлена помірно висока мотивація до успіху, що може бути зумовлено поєднанням їхнього інтересу до психології, бажанням розвиватися професійно, отриманням підтримки та їхньої саморегуляції. Кожен п’ятий студент третього курсу виявив середню мотивацію до успіху що можна пов’язати з індивідуальними особливостями, зовнішніми факторами або внутрішніми обставинами. Щодо здобувачів вищої освіти четвертого курсу, то у них було виявлено переважання середнього та помірно високого рівня мотивації до успіху. Це можна пояснити ростом професійних амбіцій та зростанням зацікавленості у власній професійній галузі тощо. У студентів-психологів п’ятого курсу відмічалося переважання середнього рівня мотивації до успіху. Це може бути зумовлено наявністю реалістичної перспективи щодо власних професійних цілей та досягнень успіху. Л. Тягуром були виявлені окремі взаємозв’язки рівнів мотивації успіху майбутніх психологів з окремими характеристиками. Так, дослідник знайшов зв’язок між мотивацією успіху студентів-психологів та їх статтю (у жінок рівень мотивації успіху є вищим, ніж у представників чоловічої статі). Також зв’язок був помічений між високим рівнем мотивації до успіху та мотивом отримання професії «можливість отримання матеріальних благ». Л. Тягур дійшов висновку, що рівень мотивації успіху майбутніх психологів безпосередньо залежить від курсу, на якому навчається здобувач освіти. Так, найвищий рівень мотивації був помічений у

студентів-психологів 1 та 4 курсу. Найнижчий – у здобувачів психологічної освіти – 2 та 3 курсу [63].

Окрім дослідження мотиваційної сфери здобувачів вищої світи, у сучасному науковому просторі відбувається й вивчення особливостей навчальної мотивації школярів.

Так, Д. Гомела здійснив дослідження та реалізував порівняльну характеристику навчальної мотивації школярів-підлітків до повномасштабного вторгнення та в умовах війни. Дослідником було встановлено, що до впровадження воєнного стану в Україні, у досліджуваних підлітків спостерігалася високий рівень навчальної мотивації. Результати контрольного етапу дослідження натомість вказують на зниження рівня мотивації до навчальної діяльності до середніх значень. Д. Гомела припускає, що чинниками зниження навчальної мотиваііі можуть бути: напруга, тривожність, відчуття невпевненості у безпеці, страх тощо [12].

О. Романова досліджувала навчальні мотиви молодших школярів та підлітків в умовах війни. Емпірично виявлено, пріоритетними пізнавальними мотивами, які визначила велика і значно більша кількість молодших школярів були «Я вчуся тому, що мені цікаво» та «Я вчуся тому, що хочу більше знати», порівняно з підлтками. Значна і більша кількість учнів і учениць молодшого шкільного віку й учнів підліткового віку та невелика кількість учениць підліткового віку надали пріоритет соціальному мотиву «Я вчуся тому, що мене примушують батьки». Порівняно з учнями молодшого шкільного і підліткового віку, значна і більша кількість учнів і учениць молодшого шкільного й учениць підліткового віку обрала соціальний мотив «Я вчуся тому, що мені потім буде простіше влаштуватись на гарну роботу». Соціальному мотиву «Я вчуся тому, що подобається вчитель» надала пріоритет значно більша кількість досліджуваних молодшого шкільного віку, порівняно з підлітковим віком [56].

І. Загрійчук наголошує, що проблема навчальної мотивації здобувачів освіти в умовах воєнного стану розглядається по-новому, у іншому ракурсі. Усе

це пояснюється тим, що у зазначених умовах мотиваційна сфера особистості зазнаає значних впливів, зокрема, негативних психічних станів [16].

С. Запєвалова, в свою чергу, вважає, що зниження навчальної мотивації здобувачів освіти в умовах воєнного стану в Україні пояснюється сильною апатією, небажанням навчатися, низькою стресостійкістю [19].

П. Ковальов, в свою чергу, пояснює зниження навчальної мотивації здобувачів освіти в умовах воєнного стану використанням дистанційної форми навчання. Вчений переконаний, що зазначена форма навчання не має змоги достатньо стимулювати мотивацію навчання у здобувачів освіти. Вони можуть почуватися менш залученими і не мають змоги отримати мотивацію від колективної навчальної діяльності [28].

Отже, можемо зробити висновок, що в умовах війни, у сучасних здобувачів освіти, загалом, рівень навчальної мотивації знижується. Це відбувається під впливом різноманітних негативних психічних станів та зовнішніх чинників, які виникли через повномасштабне вторгнення.

Отже, можемо зробити висновок, що мотиваційна сфера особистості – це система мотивів особистості, які мають змогу формуватися та розвиватися протягом її життя. У науковому психологічному просторі поняття «мотиваційна сфера особистості» та мотивація досить часто ототожнюються. На нашу думку, під мотивацією доцільно розуміти процес стимулювання активних дій особистості, регулювання її діяльності, який спрямований на досягнення окремої мети, що зумовлено певними факторами та мотивами. Тобто, якщо мотиваційна сфера особистості постає саме як система для стимуляції активності особистості, то мотивація є, в свою чергу, процесом, який виконує це завдання. Треба зазначити, що поняття «мотиваційна сфера», «мотивація» та «мотив» є взаємопов’язані. Родовим поняттям для них є саме «мотив». Під мотивом ми розуміємо те, що спонукає особистість до активних дій. Мотивація та мотиви можуть мати зовнішній чи внутрішній характер, відрізнятися за своєю спрямованістю.

На мотиваційну сферу особистості чинять вплив різноманітні чинники. Вони можуть мати як зовнішній так й внутрішній характер. До перших відносимо наступні: соціально-психологічний клімат, оцінка та заохочення, соціальні правила та суспільні і культурні норми, закони, умови виховання, соціальна підтримка тощо. До внутрішніх чинників відносять такі: самооцінка, темперамент, готовість до ризику, самотність, життєстійкість, самоефективність, тривожність тощо.

На основі аналізу літературних джерел та результатів досліджень сучасних психологів, ми дійшли висновку, що загалом, в умовах війни, мотиваційна сфера здобувачів освіти зазначала змін. Мова йде про зниження навчальної мотивації та навчальних мотивів. Це відбувається під впливом різноманітних негативних псиічних станів (напруга, тривожність, страх, апатія, депресія) та зовнішніх чинників, які виникли через повномасштабне вторгнення (дистанційна форма навчання, навчальний процес в укриттях під час повітряної тривоги тощо). Однак, треба зазначити, що серед сучасних українських здобувачів освіти існує тенденція й до відсутності зниження мотивації до навчальної мотивації. Процес навчання вони сприймають безпосередньо як мотивацію до життя. Можемо припустити, що усе це залежить від індивідуально-психологічних особливостей здобувачів освіти.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ВПЛИВУ ТРИВОЖНОСТІ НА НАВЧАЛЬНУ МОТИВАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Загальна характеристика поняття «тривожність»

Проблема тривожності особистості у сучасній психологічній науці є досить актуальною. Це пояснюється тим, що, наразі, не існує єдиної думки щодо сутності цього феномену та наявні суперечки щодо виокремлення понять «тривожність» та «тривога» у психології. Здійснимо аналіз поняття «тривожність» та надамо йому загальну характеристику.

Є. Неведомська вказує, що історія вивчення терміну «тривожність» бере свій початок у XIX столітті. Розглядом зазначеного поняття активно займався «батько психоаналізу» З. Фрейд, зокрема, у роботах «Нав'язливості і фобії» (1895 р.) та «Вивчення істерії» (1895 р.). Особливу увагу проблемі тривожності З. Фрейд приділяв у книзі «Гальмування. Симптом. Тривожність» (1926). Під тривожністю вчений розумів неприємне емоційне переживання, яке є сигналом небезпезпеки. З. Фрейд ототожнював тривожність з невизначеністю, невпевненістю та безпорадністю. До основних ознак тривожності, він відносив: специфічне відчуття неприємного, відповідні соматичні реакції (насамперед посилене серцебиття) та усвідомлення цього переживання [40].

Ознайомившись з початком вивчення феномену тривожності у психологічній науці, перейдемо до розгляду наявних сучасних наукових підходів до тлумачення цього терміну.

A. Felman характеризує тривожність як комплексну реакію на реальні або уявні загрози, яка може зумовлювати когнітивні, фізичні та поведінкові зміни [72].

Р. Яремко вказує, що тривожність – це емоційний стан, який виникає через очікування певної ситуації, а також страх і переживання негативного завершення очікуваної події, супроводжується напруженням, надмірною схвильованістю особистості [69].

На думку Т. Іванової, тривожість можна схарактеризувати як «стійке особистісне утворення, що зберігається протягом досить тривалого періоду часу і має власну спонукальну силу та стійкі форми реалізації в поведінці з переважанням компенсаторних і захисних проявів» [21, 72].

Н. Сургунд зазначає, що тривожність – це схильність певної людини відчувати можливий безпричинний страх, часто не зрозумілий для неї самої, відносно частіше, ніж середньостатистична особа [61].

А. Широких стверджує, що під тривожністю розуміють схильність до частих і інтенсивних суб'єктивних та об'єктивних переживань. Вчена підкреслює, що цей стан є емоційною реакцією на стресову ситуацію і може мати різну інтенсивність та динаміку переживання [67].

На думку К. Кротюк, тривожність – це психічний стан, що проявляється боязкістю і порушенням внутрішнього спокою через вплив зовнішніх загроз [32].

Р. Яремко зазначає, що тривожність виникає як наслідок зовнішніх впливів, які особистість характеризує як небезпечні, тії, які можуть принести невдачу та неприємності. Тривожність супроводжується нав'язливими думками про несприятливий розвиток життєвих ситуацій, навіть без ґрунтовних підстав для цього [69].

Отже, можемо зробити висновок, що тривожність – це психічний стан, властивість особистості, який виникає через окремі зовнішні чинники та зумовлює виникнення безпричинного страху, занепокоєння та супроводжується окремими соматичними симптомами (надмірне серцебиття, пітливість тощо).

Як зазначалося вище, у науковому психологічному просторі відбуваються активні суперечки щодо питання визначення таких схожих лексично понять як

«тривожність» та «тривога», виокремлення їх відмінних ознак. Спробуємо, дійти висновку щодо сутності зазначених понять.

О. Галієва, вивчаючи схожості та відмінності між термінами «тривожність» та «тривога» зробила висновок, що «при тлумаченні поняття «тривога» більшість дослідників використовують його для опису процесу очікування небезпеки або стану, який характеризується суб'єктивним відчуттям занепокоєння, «тривожність» же уживають для опису особистісної якості та властивості особистості або стану дискомфорту» [9, 40].

Т. Іванова вбачає відмінності між термінами «тривога» та «тривожність». З одного боку, поняття «тривога» є досить об'ємним і багатогранним станом, а тривожність розглядається як одна із властивостей особистості. Науковиця доповнює, що стан тривоги – це явище не тільки емоційне; воно включає у себе також когнітивні і мотиваційні складники, що формують ті чи інші форми поведінки [21].

А. Колодяжна стверджує, що якщо тривога розглядається у науковому просторі як стан, то тривожність ототожнюють з двома її сутностями – як психічний стан, так й як властивість особистості. Вчена наголошує, що тривожність розглядається як одна із головних особистісних властивостей та фактор, який визначає і спрямовує розвиток особистості [30].

Т. Іванова наголошує, що тривога у житті людини виконує окремі, важливі функції. Мова йде про:

1. сигнальну – людина акцентує увагу на можливих загрозливих моментах та чинниках;

2. стимулюючу – сприяє зміні поведінки або стимулює включення механізмів психічної адаптації [21].

А. Колодяжна вважає, що найважливішими функціями тривоги є адаптивні функції, які полягають у попередженні про зовнішню або внутрішню небезпеку [30].

Таким чином, робимо висновок, що під тривогою доцільніше розуміти стан особистості, водночас, під тривожністю оптимально розуміти властивість особистості. Однак, для остаточного висновку, вважаємо важливим визначити існуючи види тривожності.

К. Кротюк повідомляє про великий внесок у вивчення проблеми тривожності у психології Ч. Спілбергера, який виокремив два види тривожності. Це:

«1) особистісна (стійка);

2) ситуативна (реактивна).

Під особистісною тривожнстю розуміється стійка індивідуальна характеристика, яка виявляється у схильності суб'єкта до тривоги і означає наявність в нього тенденції сприймати досить широкий спектр ситуацій як загрозливі. На кожну з них людина відповідає відповідною реакцією. Ситуативна (реактивна) тривожність характеризується суб'єктивно переживаючими емоціями, напругою, хвилюванням, нервовістю. Цей стан виникає як емоційна реакція на стресову ситуацію, яка може бути різною за інтенсивністю та динамічністю в часі» [32].

І. Блохіна виділяє чотири види тривожності. Мова йде про наступні:

«1. особистісна – це базова риса особистості, що формується у ранньому дитинстві і проявляється як готовність індивіда до хвилювання та переживання страху з приводу різних суб'єктивно значимих подій;

2. ситуативна – виступає показником інтенсивності переживання, яке виникає у відповідь на будь-яку типову подію;

3. відкрита – переживання здійснюється індивідом свідомо у формі поведінки і дій у вигляді стану тривоги (гостра, нерегульована тривожність; регульована і компенсована тривожність; культивована тривожність);

4. прихована – характеризується надірним спокоєм, нечутливістю до реальних неприємностей та навіть їх заперечення. До прихованих форм тривожності належать: агресивність, надмірна залежність, апатія, брехливість, лінь, надмірна мрійливість тощо» [3, 83].

А. Широких стверджує, що тривожність може різнитися за такими ознаками як:

1. Рівень:

1.1. низький;

1.2. середній;

1.3. високий.

2. Інтенсивність:

2.1. оптимальна (позитивний вплив);

2.2. підвищена (негативний вплив) [67].

А. Колодяжна вказує, що постійне переживання ситуативної тривожності може стати чинником появи особистісної тривожності як риси особистості. Тобто, під особистісною тривожністю можна розуміти хронічну форму тривожності [30].

Л. Іванцев, в свою чергу, до причин виникнення особистісної тривожності у людини відносить:

1) соціальні проблеми (проблеми з формуванням міжособистісних стосунків, негативний досвід спілкування тощо);

2) психологічні проблеми (неадекватне самосприйняття) [22].

Р. Яремко зазначає, що почуття тривожності для людини є нормою, за умовою, що воно з'являється не досить часто та при справжній, наявній небезпеці. Постійний тривожний стан особистості може мати деструктивний характер та здійснити трансформацію у тривожні розлади (панічний розлад, обсесивно-компульсивний розлад;, генералізований тривожний розлад, розлад тривоги за стан здоров'я, а також усі види фобій) [69].

З цією думкою повністю погоджується й F. Coltrera. Науковиця звертає увагу, що постійна тривожність є негативним станом для особистості та може погано впливати на перебіг її розвитку. F. Coltrera наголошує, що висока тенденція до виникнення тривожності є приводом звернення до лікаря [71]

N. H. Kalin, в свою чергу, повідомляє, що досить часто надмірна тривожність стає чинником виникнення депресії у людини. Тому треба звертати окрему увагу на власні прояви тривожності, щоб вони не мали змогу перерости у тривожні та депресивні розлади [73].

А. Кротюк підкреслює, що негативно на особистість може впливати й занадто інтенсивні прояви тривожності, які супроводжуються надмірним страхом, жахом. Це може призвести до інших проблем із психічним здоров'ям людини [32].

Отже, тривожність – це психічний стан, властивість особистості, який виникає через окремі зовнішні чинники та зумовлює виникнення безпричинного страху, занепокоєння та супроводжується окремими соматичними симптомами (надмірне серцебиття, пітливість тощо).

2.2. Тривожність як чинник, що впливає на мотивацію здобувачів освіти

За результатами теоретичного дослідження, нами було встановлено, що на мотивацію особистості, зокрема, навчальну, можуть впливати різноманітні зовнішні та внутрішні чинники. Звернемо окрему увагу на тривожність як чинник, що впливає на мотивацію здобувачів освіти.

Результати емпіричного дослідження Т. Сапельнікової щодо впливу різних видів тривожності на мотивацію здобувачів освіти до навчання та рівень їх навчальної успішності, дали змогу стверджувати, що ситуативна тривожність негативно впливає на навчальну мотивацію студентів. Це може бути пов'язано з тим, що ситуативна тривожність підвищує збудження, відчуття вираженого дискомфорту, напруженості і тривоги. Досить цікавим є те, що Т. Сапельнікова знайшла значиму кореляцію між особистісною тривожністю здобувачів вищої освіти та їх навчальною успішністю. Було встановлено, що наявність особистісної тривожності у студентів позитивно впливає на їх навчальні успіхи. Дослідниця це пояснює наявністю перфекціонізму у досліджуваних.

Перфекціонізм може має нездоровий характер, бути чинником досить високих вимог до себе та якості своєї роботи, а не обгрунтовувати позитивні наслідки прагнення до досконалості. Тобто, Т. Сапельніковою було виявлено, що ситуативна тривожність може негативно впливати на навчальну мотивацію студентв. Водночас, особистісна тривожність має змогу підвищити мотивацію до навчання здобувачів вищої освіти та зумовлювати кращу навчальну успішність [58].

Т. Залужною, в свою чергу, був практично вивчений зв'язок тривожності та мотивації до навчання старшокласників. Науковиця також зробила висновки, що тривожність здійснює значний вплив на навчальну успішність учнів. Т. Залужною було встановлено, що тривожність може надавати значний вплив на мотивацію досягнень учнів, спонукаючи їх до виконання того чи іншого виду діяльності та підвищуючи активність. Також вченою було виявлено, що чим нижча особистісна тривожність в учнів, тим більшими будуть їхні позитивні особистісні очікування. Тобто, тривожність може впливати на мотиваційну сферу здобувачів освіти та визначати їх мотивацю досягнень та мотивацію до навчальної діяльності [18].

А. Руденок, в свою чергу, вдалося практично довести вплив тривожності на навчальну мотивацію учнів. Було встановлено, що високий рівень ситуативної тривожності здобувачів освіти зумовлюють їх високу навчальну мотиваію [57].

Емпіричне дослідження щодо впливу тривожності на навчальну мотивацію та успішність студентів здійснила й С. Максимець. Науковицею було встановлено, що чим нижчими є показники особистісної та ситуативної тривожності здобувачів вищої освіти, тим нижчий рівень навчальної мотивації та навчальної успішності спостерігався у них. Тобто, можна зробити висновок, що студенти, які мають особистісну тривожність є більш вимогливими до себе, що зумовлює їх високу мотивацію до досягнення кращих навчальних результатів [35].

О. Заволоко впевнена, що тривожність безпосередньо впливає на мотиваційну сферу особистості та її когнітивні можливості, що виявляється у навчальній успішності. Високі показники тривожності можуть знижувати навчальну активність здобувачів освіти. Стійка, довготривала тривожність може знижувати мотивацію до навчання та негативно впливати на когнітивні можливості здобувачів освіти [15].

Практичне вивчення впливу тривожності на мотивацію досягнення успіху у навчальній діяльності студентів було здійснено Т. Логвіненко. Вчена зробила висновки, що студенти-ідмінники та здобувачі вищої освіти, у яких наявні середні показники навчальної успішності мають високі показники тривожності. Високий рівень ситуативної тривожності зумовлює дезорганізацію студентів, посилює рівень переживань, послаблює розумові процеси, що призводить до недостатньо високих оцінок студентів [33].

К. Денісовою було проведено практичне дослідження щодо впливу тривожності на навчальну мотивацію та успішність учнів початкових класів. На відміну від здобувачів вищої освіти, у молодших школярів висока тривожність призводить до погіршення результатів навчальної діяльності, непродуктивної витрати навчального часу, і, як наслідок, загальна успішність навчання, рівень досягнень дитини значно знижується. Однак, в окремих випадках, підвищений рівень тривожності виконують функції мотивації спілкування, спонуки до успху [14].

Д. Козинська також здійснила емпіричне дослідження впливу тривожності на пізнавальну мотивацію учнів початкових класів. Науковицею було доведено, що високий рівень тривожності зумовлює зниження пізнавальної мотивації учнів. Їх провідними навчальними мотивами є соціальні та позиційні [29].

О. Чуйко виділила наступні тези за результатами практичного вивчення впливу тривожності на мотиваційну сферу учнів:

«1) чим меншою є успішіість школяра, тим більшою є тривожність за шкалою страх невідповідності очікуванням оточення;

2) чим меншою є успішність школяра, тим більшою є фрустрація потреби в досягненні успіху

3) чим меншою є успішність школяра, тим більшим є страх ситуації перевірки знань

4) «неуспішні» підлітки відчувають негативне ставлення й переживання тривоги у ситуаціях перевірки (особливо публічної) знань, досягнень та можливостей» [64, 225].

О. Передерій, в свою чергу, звертає увагу, що високий рівень тривожності може призвести до погіршення навчальних результатів та зниження загальної успішності здобувачів освіти. Можна казати про наявність взаємозв'язку їх тривожності та мотивації до навчальної успішності. Неуспіх породжує тривожність, яка, у свою чергу, сприяє закріпленню невдач та може привести до хронічної неуспішності [48].

Ю. Бабаян дійшла висновку, що характер впливу тривожності на мотивацію здобувачів освіти залежить від інтенсивності її прояву. Високий рівень тривожності може негативно впливати на мотивацію до навчання здобувачів освіти та знижувати показники їх навчальної успішності. Оптимальний рівень тривожності активізує навчання, робить його більш ефективним та успішним, але коли рівень тривожності перевищує цю оптимальну межу, йде дезорганізація навчальної діяльності. Тобто при високій тривожності переважає низька успішність, а при нормальному і низькому рівні тривожності – середній і високий рівень навчальних досягнень [1].

Отже, можемо зробити висновок, що тривожність безпосередньо впливає на мотиваційну сферу особистості. Характер впливу залежить від виду, інтенсивності тривожності та віку здобувачів освіти.

2.3. Методи та засоби для зниження рівня тривожності особистості

Як зазначалося вище, тривожність може як позитивно так й негативно впливати на особистість. Негативний вплив тривожності зумовлює здійснення

її корекції. Розглянемо методи та засоби, які використовуються на сучасному етапі розвитку психологіічної науки, для зниження рівня тривожності особистості.

Досить ефективним методом корекції тривожності особистості вважають арттерапію. С. Шевченко характеризує її як вид терапії, який ґрунтується на впливі мистецтва на психологічний стан особистості. Науковиця зазначає, що арттерапія є оптимальним методом для зниження проявів тривожності у будь-якому віці. Окрім цього, арттерапія може зумовлювати позитивні зміни у інтелектуальному, соціальному, емоційному та особистісному розвитку людини. Позитивний вплив арттерапії в процесі корекції тривожності особистості пояснюється творчим характером занять, які допомагають відкрити у собі дещо нове, ліпше розуміти й пізнавати себе, розвивати свої стосунки з іншими людьми і навколишнім світом [66].

Ю. Зінченко зазначає, що арттерапія допомагає виражати думки, почуття, емоції, потреби особистості. Вчена доповнює, що арттерапія представлена різноманітністю арт-технік, які можна використовувати в процесі корекції тривожних проявів особистості. Ю. Зінченко поділяє зазначені техніки на три групи, в залежності від сприйняття аналізаторів: зорові, слухові та тактильні. До зорових арт-технік відносяться:

1. Ізотерапія – це терапія, за допомогою малювання. Є найрозповсюдженішою технікою арттерапії, яку використовують для зниження проявів тривожності. У малюванні людина має змогу виплеснути негативні емоції, які викликають у неї зазначений стан.

2. Мульттерапія – метод арттерапії, який передбачає або створення мультфільмів або їх перегляд. Перша форма мульттерапії є оптимальною для дорослих, друга – для дітей. Зазначена техніка арттерапії дозволяє покращити емоційний стан особистості, знизити рівень її тривожності.

3. Фототерапія. У процесі фототерапії робота розпочинається із зображення, котре стимулює ресурсний спогад. Під час здійснення аналізу фотографії виникає спалах спогадів, подій, фактів, явищ, дій, або особистої

реакції, котра асоціюється з конкретними подіями минулого. Для корекції психічного стану за допомогою фотографії можуть використовуватися як готові знімки, так і спеціально створені фото. Фототерапія дозволяє виявити внутрішні чинники тривожності особистості та покращити емоційний стан.

4. Відеотерапія – це метод арттерапії, який передбачає перегляд відео-матеріаліів, які надають позитивний вплив на емоційний стан особистості, зокрема, знижує рівень її тривожності.

До слухових технік арт-терапії Ю. Зінченко відносить такі:

1. Музикотерапія – це метод арттерапії, який передбачає використання музики. Зазначена арт-техніка є оптимальною під час корекції тривожних розладів особистості. Вона заспокоює, дозволяє людині розслабитися, зрозуміти своє внутрішнє «Я».

2. Казкотерапія – це психотерапія, яка здійснюється, за допомогою казки. Ця арт-техніка досить часто використовується з дітьми, але й існує тенденція до її використання з дорослими. Відмінність тільки в тому, що від дитини не вимагають вголос робити висновки і аналізувати, що з ним відбувається: робота йде на внутрішньому, підсвідомому рівні. За допомогою казкових героїв, особистість працює з власною тривожністю, корегує її.

3. Бібліотерапія – це метод арттерапії, який передбачає здійснення психологічного впливу, за допомогою читання книг. Метод бібліотерапії являє собою складне поєднання книгознавства, психології та психотерапії. Може використовуватися під час корекції тривожних розладів особистості.

Щодо тактильних арттерапевтичних технік, Ю. Зінченко виокремлює наступні:

1. «Ігротерапія – це технологія роботи з іграшками, глибинна особистісна психотерапія. Місце ведучого займає психотерапевт, а роль групи «беруть» на себе «іграшки», які включають в себе будь-які предмети, побутові дрібниці. В арсеналі також: фарби, пластилін, олівці, кубики, пазли, конструктори, дитячі книги з картинками, казки, психотерапевтичні метафори та інші образотворчі засоби, які були або, «волею долі», не були у світі дітей і дорослих» [20, 11].

Цей метод застосовується з метою усунення соціальної та психічної дезадаптації, емоційних та особистісних порушень. У грі досить комфортно корегувати власну тривожність.

2. Пісочна терапія – метод арттерапії, який передбачає здійснення психологічного впливу, за допомогою піску. У пісочної терапії є можливість висловлювати внутрішні переживання не тільки за допомогою слів, а й за допомогою тактильних відчуттів. Картина створена на піску виражає почуття, до яких важко підібрати слова, зокрема, внутрішні чинники тривожності особистості.

3. Маскотерапія – це метод арттерапії, який, за допомогою масок здатен вирішити глибинні, психологічні проблеми особистості. Під час роботи з масками, людина має змогу знайти відповіді на власні питання, зокрема, щодо причин своєї тривожності.

4. Танцетерапія – це здійснення психотерапевтичного впливу, за допомогою танцювальних рухів. Основна суть зазначеної арт-техніки полягає в тому, що всі психічні травми людини заважають їй вільно висловлювати свої емоції, почуття, переживання, зокрема, тривожність.

5. Драматерапія – це напрямок арттерапії, який передбачає розігрування деякого сюжету, його театралізацію. Зазначена арт-техніка допомагає відпрацювати нові більш креативні способи взаємодії особистості із внутрішнім та зовнішнім світом. Є оптимальним методом корекції тривожності особистості [20].

Щодо доцільності використання арттерапії для зниження показників тривожності особистості вказує й О. Задніпрянець. Вчена виокремлює особливу оптимальність казкотерапії для виконання цього завдання. Вона звертає увагу, що казкотерапія використовується для розв’язання різних психологічних проблем у дітей та дорослих. О. Задніпрянець виділяє наступні напрямки у корекційній роботи з подолання тривожності, під час використання казкотерапії:

1. Робота з казковими героями. Використання казкових героїв для зображення певних почуттів може допомогти людині відчути, що вона не сама зі своїми почуттями. Казки можуть також допомогти знайти рішення для вирішення своїх проблем.

2. Зображення емоцій. Використання казок для зображення емоцій може допомогти людині зрозуміти свої почуття. Для цього можна використовувати казки, в яких описується, як герой почувався в різних ситуаціях та як він зміг впоратися зі своїми почуттями.

3. Інтерактивні ігри. Інтерактивні ігри на основі казок можуть допомогти людям відчути себе більш комфортно в психотерапевтичній ситуації [17].

І. Блохіна виокремлює наступні оптимальні техніки арттерапії в процесі корекції тривожності:

1) ізотерапія;

2) казкотерапія;

3) мандалотерапія [3].

А. Мельникова, в свою чергу, впевнена у ефективності використання медитативних технік в процесі корекції тривожності особистостіі. «Медитація – це складний нейрокогнітивний процес, що викликає зміни біоелектричної активності центральної та вегетативної нервових систем людини, що відповідно відбивається на психічному рівні у вигляді специфічних переживань медитативного досвіду» [36, 103]. А. Мельникова переконана, що медитативні техніки ефективні при лікуванні різних психологічних порушень, таких як тривожні стани та невроз тривоги, фобії тощо. Медитації допомагають налагодити емоційний стан особистості, знизити рівень її тривожності, бо має змогу заспокоїти, розслабити та сконцентрувати людину на наявних внутрішніх проблемах та шляхах їх вирішення [36].

Ю. Тверда радить використовувати у психокорекційній роботі з тривожністю поведінкову психотерапію, яка передбачає використання таких методів як:

«1) тренінг умінь (полягає у принципі програвання проблемних ситуацій, задачі допомогти людині знайти рішення та сформувати прийнятні форми поведінки у конкретних ситуаціях);

2) релаксаційний тренінг (навчити технікам, які використовують при ситуативній тривожності, і допомагають швидко зняти емоційне та фізичне напруження)» [62, 256].

Водночас, М. Патруль наголошує на ефективності використання методів тілесноорієнтованої терапії, які можуть знизити прояви тривожності у особистості. Мова йде про такі методи як:

1) дихальні вправи;

2) фізична гімнастика;

3) самомасаж;

4) техніки м'язової релаксації.

5) театральні та танцювально-рухові техніки.

М. Патруль стверджує, що зазначені методи тілесноорієнтованої терапії нададуть людині можливість відчувати власне тіло, усвідомлювати ступінь його напруги, дозволять досягти гармонії психофізичних функцій [47].

Щодо оптимальності використання фізичних вправ для зниження тривожності особистості вказує й В. Вербицький. Вчений переконаний, що фізичний стан людини безпосередньо впливає на стан її психічного здоров'я. Для корекції тривожних проявів особистості, В. Вербицький радить використовувати різноманітні фізичні та релаксаційні вправи: індивідуальні, групові тощо. Також науковець відмічає необхідність використання групових командних ігор, які можуть забезпечити емоційне єднання під час групової корекційної роботи, яка має змогу здійснити вплив на рівень тривожності особистості [6].

В. Ярошевська стверджує, що корекція тривожності передбачає поєднання таких процедур як:

1) фармакотерапія (терапія, за допомогою ліків);

2) психотерапія (терапія, яка передбачає психологічний вплив);

3) самодопомога (впливи, які здійснює безпосередньо людина для зниження рівня своєї тривожності).

В. Ярошевська зазначає, що фармакотерапія застосовується при серйозних тривожних розладах. Деякі ліки можуть істотно знизити готовність відчувати тривожність. Психотерапія дозволяє розпізнати та вирішити свою проблему, виявити обставини її виникнення та її можливі наслідки. Для того, щоб самостійно знизити рівень тривожності, особистості можна використовувати такі засоби самодопомоги:

1) практики усвідомленості;

2) фізичні вправи;

3) дихальні вправи;

4) медитація.

В. Ярошевська звертає увагу, що при тяжкому стані тривожності у особистості, може застосовуватися гіпнотерапія. Гіпноз може допомогти вирішити складні, внутрішні психологічні проблеми, які зумовлюють виникнення тривожних розладів [70].

А. Павлюк надає поради щодо зниження проявів тривожності у особистості. Мова йде про наступні:

1) забезпечення регулярної фізичної активності (фізичні вправи, пілатес, йога, біг тощо);

2) відмова від шкідливих звичок (алкоголь, тютюн, кофеїн, наркотичні речовини тощо);

3) забезпечення повноцінним відпочинком, сном;

4) використання медитаційних технік;

5) забезпечення збалансованого харчування;

6) використання дихальних вправ;

7) використання фітотерапії (трав’яні, заспокійливі чаї, зокрема, з ромашкою тощо) [45].

Отже, можемо побачити велике різноманіття методів та засобів, які використовуються з метою зниження тривожності особистості. Мова йде про

методи, які передбачають психологічну терапію, фізичну активність тощо. Комплексне поєднання окремих методів та засобів дозволить швидше та ефективніше здійснити корекцію тривожних станів у людини.

Отже, тривожність – це психічний стан, властивість особистості, який виникає через окремі зовнішні чинники та зумовлює виникнення безпричинного страху, занепокоєння та супроводжується окремими соматичними симптомами (надмірне серцебиття, пітливість тощо). На відміну від тривоги, яка є станом особистості, під час якого людина відчуває надмірне занепокоєння, під тривожністю розуміють стан та властивість особистості, який характеризується психологічним неспокоєм та напругою. У науковому просторі виокремлюють 2 види тривожності – особистісна та ситуативна. Перша характеризується як відчуття тривожності, яке виникає через окрему ситуацію та має змогу зникати. Особистісна тривожність, в свою чергу, є властивістю особистості, яка вказує на схильність до тривожності.

Тривожність безпосередньо впливає на мотиваційну сферу особистості, зокрема, на її навчальну мотивацію. Характер впливу залежить від виду, інтенсивності тривожності та віку здобувачів освіти. Так, ситуативна тривожність може знижувати показники навчальної мотивації здобувачів освіти та їх мотивацію до досягнення успіху. Особистісна тривожність, в свою чергу, навпаки може покращити показники мотивації до навчання. Помірна інтенсивність тривожних проявів може не мати деструктивні наслідки для навчальної діяльності здобувачів освіти. Водночас, надмірна тривожність може знизити навчальну мотивацію та навчальну успішність. Також було встановлено, що, якщо у здобувачів вищої освіти особистісна тривожність може позитивно впливати на мотиваційні навчальні процеси, то у учнів початкових класів особистісна та ситуативна тривожність має деструктивні наслідки для їх мотиваційної сфери.

Наразі існує велика кількість методів та засобів для зниження тривожності у особистості. Можемо виділити наступні: різноманітні техніки арт-терапії (ізотерапія, мультерапія, фототерапія, відео терапія, музикотерапія,

казкотерапія, бібліотерапія, ігротерапія, пісочна терапія, маско терапія, танцетерапія, драматерапія тощо), медитація, поведінкова терапія (тренінг вмінь, релаксаційний тренінг), тілесно орієнтована терапія (дихальні вправи, фізична гімнастика, фізичні вправи, самомасаж, техніки м’язової релаксації, театральні та танцювально-рухові техніки) тощо.

РОЗДІЛ 3
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РОЗРОБЛЕНОЇ ПРОГРАМИ НА ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЇХ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ

3.1. Вивчення рівня тривожності та навчальної мотивації здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів в умовах війни

Нами було організоване та проведено емпіричне дослідження з метою вивчення рівня тривожності та навчальної мотивації здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів та їх зв'язку в умовах війни. Розглянемо детальніше його зміст, основні завдання, методичний інструментарій та безпосередньо результати.

Отже, практичне дослідження відбувалося на базі Федорівського центру професійної освіти у м. Вільнянськ. У ньому взяли участь 60 респондентів. Вони були поділені на 2 групи: здобувачі освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» та учні, які здобувають освіту за спеціальністю «Слюсар». Кожна група налічувала по 30 респондентів. Розглянемо детальніше вибірку досліджуваних за їх віком та статевою приналежністю. Почнемо із групи здобувачів освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» (рис. 3.1).

За рис. 3.1. можемо побачити, що серед респондентів переважає жіноча стать (67%). Щодо представників чоловічої статі, у групі їх налічується 33%. Звернемо увагу на вікові межі респондентів групи, які здобувають освіту за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» (рис. 3.2).

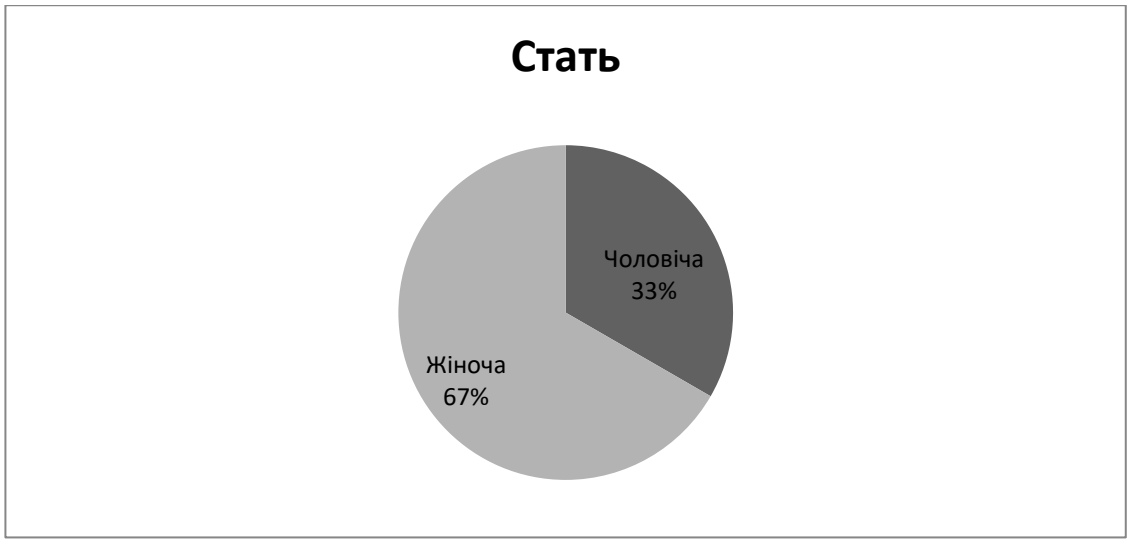

Рис. 3.1. Стать респондентів, які навчаються за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору»

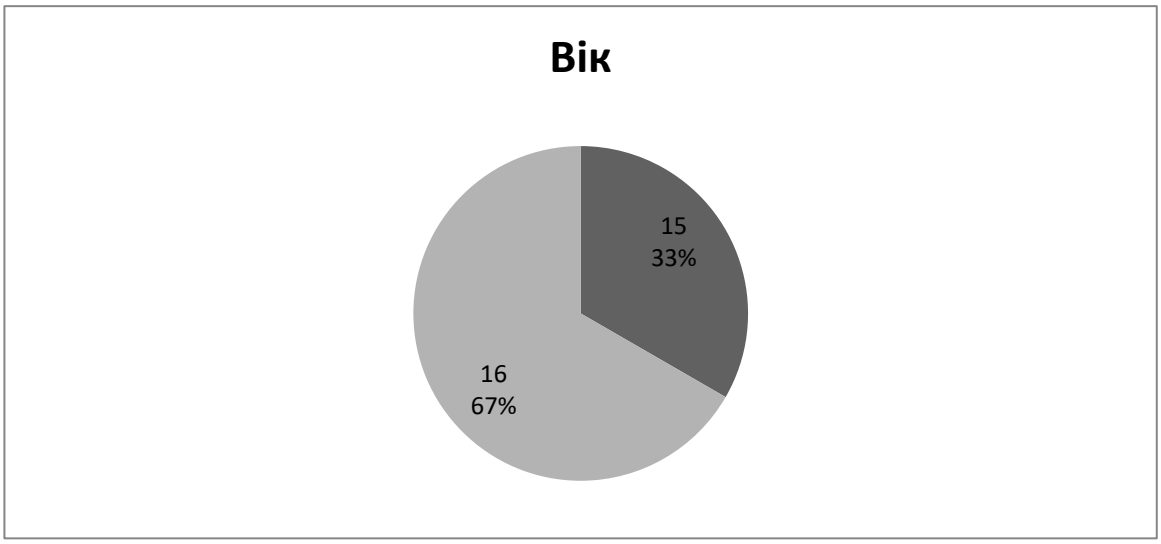

Рис. 3.2. Вік респондентів, які навчаються за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору»

За рис. 3.2. можемо побачити, що вік респондентів групи, які є здобувачами освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» межує між 16 та 17 роками. Більшості досліджуваних зазначеної групи – 16 років (67%). 33% респондентам групи виповнилося – 15 років.

Перейдемо до розгляду статевих (рис. 3.3) та вікових (рис. 3.4) особливостей досліджуваних групи, які здобувають освіту за спеціальністю «Слюсар».

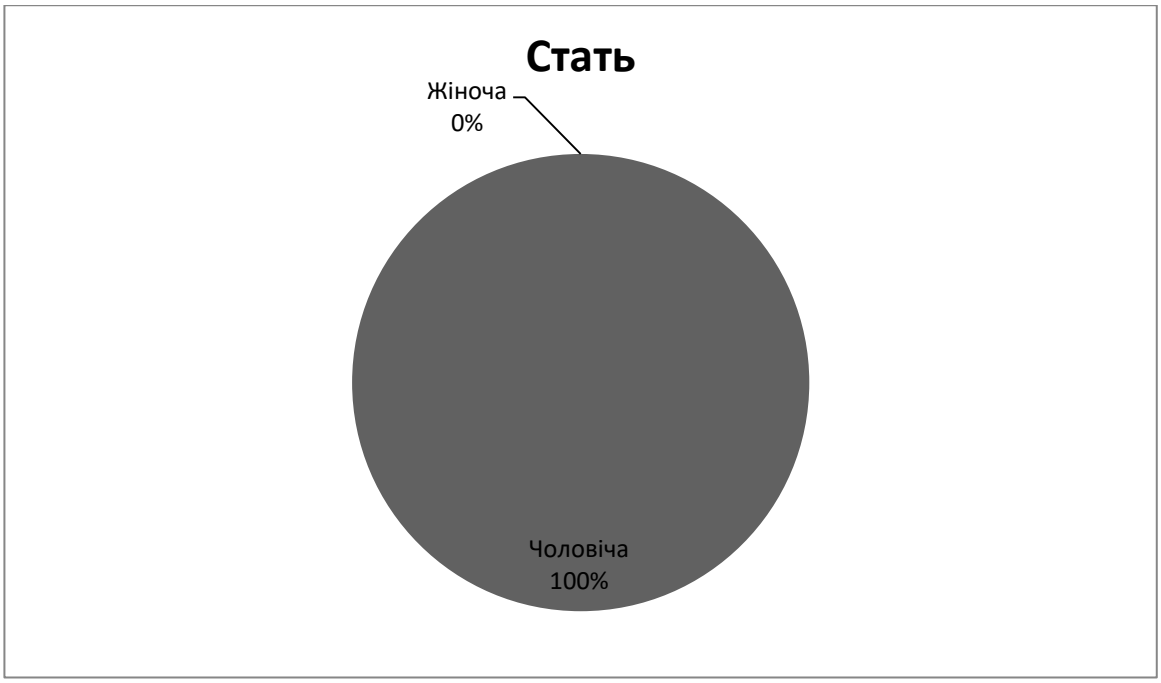

Рис. 3.3. Стать респондентів, які навчаються за спеціальністю «Слюсар

За рис. 3.3. можемо спостерігати, що усі респонденти групи, які здобувають освіту за спеціальністю «Слюсар» мають чоловічу стать (100%). Представники жіночої статі у зазначеній досліджуваній групі – відсутні (0%).

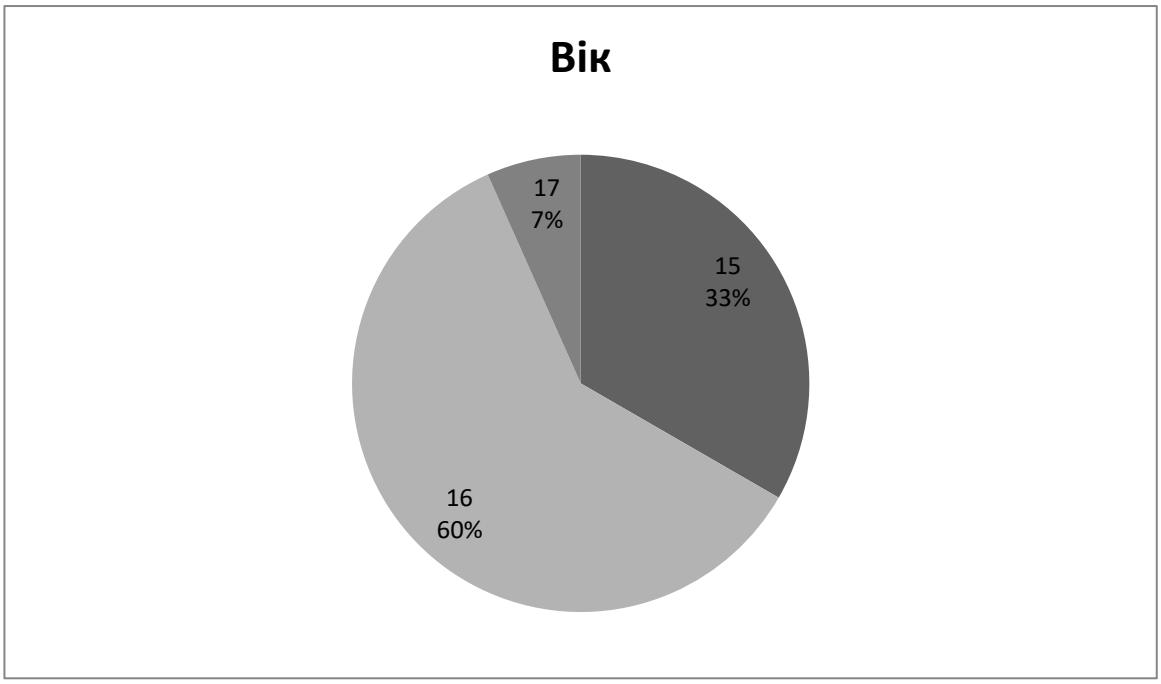

Рис. 3.4. Вік респондентів, які навчаються за спеціальністю «Слюсар»

За рис. 3.4 бачимо, що вік респондентів, які здобувають освіту за спеціальністю «Слюсар» межує між 15-17 роками. Більшості досліджуваних виповнилося – 16 років (60%). Респондентам у групі, яким вже є 15 років – 33%. Найменша тенденція спостерігається до досліджуваних, яким вже виповнилося 17 років (7%).

Таким чином, бачимо, що вік усіх респондентів межує між 15 до 17 років. Більшість досліджуваних – представники чоловічої статі.

Розглянувши вибірку нашого емпіричного дослідження, перейдемо до визначення його основних завдань.

Зважаючи на те, що метою практичного дослідження було вивчення рівня тривожності та навчальної мотивації здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів та їх зв’язок в умовах війни, були виділені його наступні завдання:

1. Визначити рівень тривожності респондентів.

2. Дослідити рівень внутрішньої навчальної мотивації досліджуваних здобувачів професійної освіти.

3. Розкрити переважаючі мотиви навчальної діяльності респондентів.

4. Визначити вплив тривожності на навчальну мотивацію досліджуваних здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів в умовах війни.

Враховуючи виокремлені завдання емпіричного дослідження, нами був сформований його методичний нструментарій. До нього увійшли 4 стандартизовані діагностичні методики. Мова йде про наступні: «Особистісна шкала прояву тривоги» (Дж. Тейлор), «Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації» (Т. Дубовицька), «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів» (Б. Пашнєв) та «Вивчення мотивації навчання у виші» (Т. Іллїна). Пропонуємо розглянути їх детальніше.

З метою визначення рівня тривожності здобувачів професійно-технічної освіти, нами була використана методика «Особистісна шкала прояву тривоги» (Дж. Тейлор). Стимульним матеріалом для методики є опитувальник, який складається з 60 тверджень (див. Додаток А).

Час проведення методики – 20-25 хвилин. Респондентам пропонується відповісти на твердження опитувальника «Так» або «Ні». Отримані бали за опитувальником, підраховуються за шкалами: «Тривога», «Ні» та «Брехня», за спеціальним ключем.

Шкала тривоги. У 1 бал оцінюються відповіді «Так» до пунктів 6, 7, 9 11, 12, 13, 15, 18, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36 , 37, 38, 40, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 54, 56, 60.

Відповіді «Ні» до пунктів 1, 3, 4, 5, 8, 14, 17, 19, 22, 39, 43, 52, 57, 58.

Шкала брехні. У 1 бал оцінюються відповіді «Так» до пунктів 2, 10, 55; відповіді «Ні» до пунктів 16, 20, 27, 29, 41, 51, 59.

Треба зазначити, що бали за шкалою «Брехня» не повинні перевищувати – шести балів. Підраховані бали, за шкалою «Тривога» інтерпретуються за такою схемою:

40-50 балів – дуже високий рівень тривоги.

25-40 балів – високий рівень тривоги.

15-25 балів – середній рівень тривоги, який має тенденцію до високого.

5-15 балів – середній рівень тривоги, який має тенденцію до низького.

0-5 балів – низький рівень тривоги [68].

Для дослідження рівня внутрішньої навчальної мотивації досліджуваних здобувачів професійної освіти ми використали методику «Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації» (Т. Дубовицька). Респондентам пропонується стимульний матеріал у вигляді опитувальника, який складається із 20 тверджень (див. Додаток Б).

«Досліджувані отримують завдання надати кожному твердженню з опитувальника власну відповідь із запропонованих:

вірно (++);

мабуть, вірно (+);

мабуть, невірно -(-);

невірно - (--)).

Обробка отриманих результатів здійснюється за допомогою окремого ключа:

Вірно, мабуть вірно – 1, 2, 5, 6, 8, 11, 12, 14, 17, 19.

Невірно, мабуть невірно – 3, 4, 7, 9, 10, 13, 15, 16, 18, 20.

За кожне співпадіння нараховується 1 бал.

Рівень внутрішньої навчальної мотивації здобувачів професійно-технічної освіти визначається наступним чином:

0-5 балів – низький рівень внутрішньої навчальної мотивації.

6-14 балів – середній рівень внутрішньої навчальної мотивації.

15-20 балів – високий рівень внутрішньої навчальної мотивації» [38].

З метою розкриття переважаючих мотивів навчальної діяльності респондентів були використані 2 методики: «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів» (Б. Пашнєв) та «Вивчення мотивації навчання у виші» (Т. Іллїна). Розглянемо зазначені методики детальніше.

«Методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів» (Б. Пашнєв)

Метою методики є вивчити ставлення здобувачів до восьми основних мотивів навчальної діяльності. Мова йде про:

«А – мотив зовнішнього примусу, уникання покарання;

Б – соціально орієнтований мотив обов’язку й відповідальності;

В – пізнавальний мотив;

Г – мотив престижу;

Д – мотив матеріального добробуту;

Е – мотив отримання інформації;

Ж – мотив досягнення успіху;

З – мотив орієнтації на соціально залежну поведінку.

Для виконання вищезазначеної мети, досліджуваним здобувачам освіти було запропонований опитувальник до методики, який складається з 28 тверджень (див. Додаток В).

У кожному твердженні міститься два варіанти відповіді. Досліджуваному треба обрати один.

Обробка та інтерпретація результатів за методикою відбувається у вигляді підрахунку суми за кожним навчальним мотивом. Домінуючим навчальним мотивом вважається той, який набрав більше балів» [37].

Методика «Вивчення мотивації навчання у виші» (Т. Іллїна)

Мета зазначеної методики виявляється у вивченні структури навчальної мотивації студента. Стимульним матеріалом методики є опитувальник, який складається з 50 тверджень (див. Додаток Г). Методика була адаптована до здобувачів професійно-технічної освіти.

Досліджуваним необхідно надати відповідь до кожного твердження («так» чи «ні»). Обробка отриманих результатів відбувається за трьома шкалами:

1. Набуття знань.

2. Оволодіння професією.

3. Отримання диплому.

Обробляються результати за шкалами за наступним ключем:

«Шкала «Набуття знань» (максимум 12,6).

За відповіді «так» на питання № 4 – 3,6 балів; за № 17 – 3,6 балів, № 26 – 2,4 балів.

За відповіді «ні» на питання № 28 – 1,2 бали; № 42 – 1,8 балів.

Шкала «Оволодіння професією» (максимум 10 балів).

За відповіді «так» на питання № 9 – 1 бал; за № 31 – 2 бали, № 33 – 2 бали, № 43 – 3 бали; № 48 – 1 бал, № 49 – 1 бал.

Шкала «Отримання диплому» (максимум 10 балів).

За відповіді «так» на питання № 24 – 2,5 бали; за № 35 – 1,5 бали, № 38 – 1,5 бали, № 44 – 1 бал.

За відповіді «ні» на питання № 11 – 3,5 бали.

Щодо інтерпретації результатів, то переважання за однією зі шкал виявляє домінуючу навчальну мотивацію» [7].

Для виконання останнього завдання емпіричного дослідження, а саме – визначення впливу тривожності на навчальну мотивацію досліджуваних здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів в умовах війни, ми скористалися методом математичної статистики – рангова кореляція Спірмена. Це непараметричний метод, який застосовується для дослідження кореляційного взаємозв'язку між двома ранговими змінними. У нашому випадку це показник тривожності здобувачів професійно-технічної освіти та показник їх навчальної мотивації [43].

Статистичний аналіз результатів здобувачів осіти професійно-технічних навчальних закладів відбувався, за допомогою програми SPSS Statistics 23.0.

Отже, можемо спостерігати, що наше емпіричне дослідження передбачало використання психодіагностичних та статистичних методів. Розглянувши їх детально, перейдемо до безпосереднього аналізу результатів дослідження.

Для початку, звернемо увагу на результати респонденів, на констатувальному етапі дослідження, за методикою «Особистісна шкала прояву тривоги» (Дж. Тейлор). Почнемо із аналізу результатів здобувачів освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Результати здобувачів освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» за методикою «Особистісна шкала прояву тривоги» (Дж. Тейлор) на констатувальному етапі дослідження

Досліджуваний феномен	Мінімальне значення за групою	Максимальне значення за групою	Середнє значення за групою	Стандартне відхилення
Тривожність	10,0	48,0	32,5	11,1

Згідно з таблицею 3.1., мінімальне значення показника тривожності у групі здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору», на констатувальному етапі дослідження, становить –

10,0, що відповідає середньому рівню тривожності, який має тенденцію до низького. Максимальне значення показника тривожності (48,0) у респондентів зазначеної групи, в свою чергу, відповідає дуже високому рівню досліджуваного феномену. Водночас, можемо спостерігати, що середній показник за групою майбутніх операторів комп'ютерного набору, на етапі первинної діагностики, становить – 32,5 (стандартне відхилення – 11,1). Це вказує на те, що у зазначеній групі здобувачів освіти переважає високий рівень тривожності.

Перейдемо до розгляду результатів респондентів, які здобувають освіту за спеціальністю «Слюсар», за методикою «Особистісна шкала прояву тривоги» (Дж. Тейлор) (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

Результати здобувачів освіти за спеціальністю «Слюсар» за методикою «Особистісна шкала прояву тривоги» (Дж. Тейлор) на констатувальному етапі дослідження

Досліджуваний феномен	Мінімальне значення за групою	Максимальне значення за групою	Середнє значення за групою	Стандартне відхилення
Тривожність	6,0	48,0	27,7	13,2

Згідно з таблицею 3.2., у групі здобуваів професійно-технічної освіти за спеціальністю «Слюсар» спостерігається мінімальне значення показника тривожності – 6,0 (середній рівень тривожності, який має тенденцію до низького) та максимальне – 48,0 (дуже високий рівень тривожності). Середній показник досліджуваного феномену у респондентів зазначеної групи становить – 27,7 (стандартне відхилення – 13,2), що відповідає високому рівню тривожності.

За допомогою гістограми, здійснимо порівняльний аналіз рівнів тривожності здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальностями

«Оператор комп’ютерного набору» та «Слюсар», на констатувальному етапі дослідження (рис. 3.5).

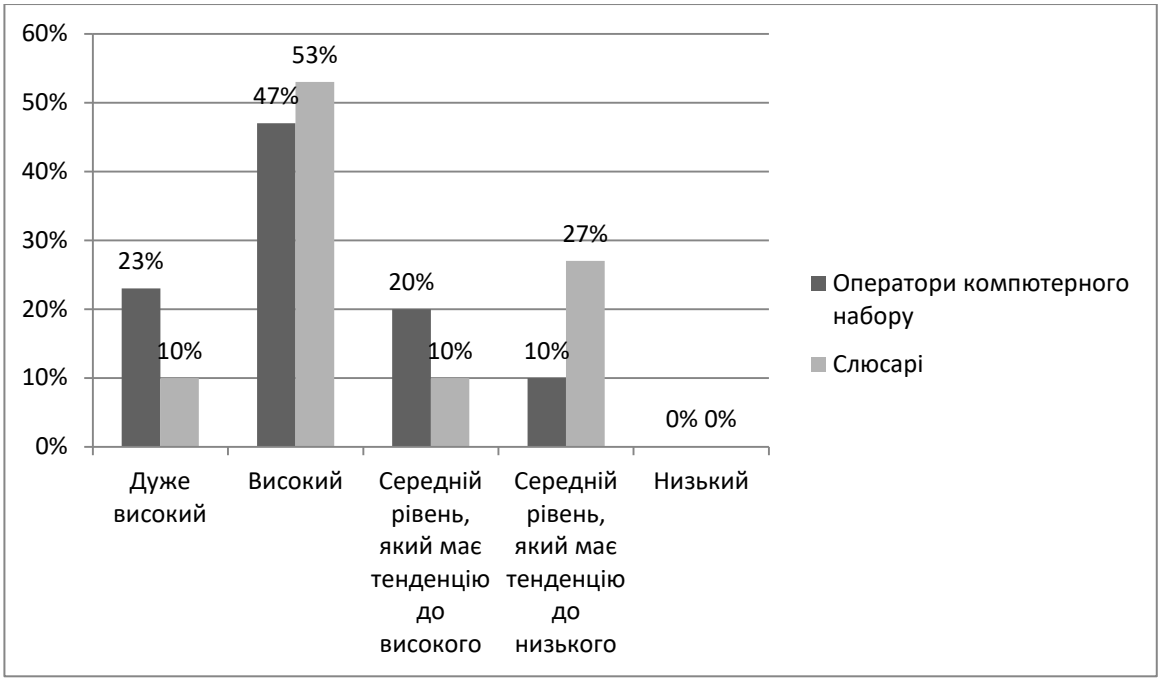

Рис. 3.5. Порівняльний аналіз рівнів тривожності здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальностями «Оператор комп’ютерного набору» та «Слюсар» на констатувальному етапі дослідження

За рис. 3.5. можемо спостерігати, що респонденти, які здобувають освіту за спеціальністю «Оператор комп’ютерного набору» (47%) та «Слюсар» (53%) мають однакову тенденцію до переважання високого рівня тривожності на первинному етапі її діагностики. Однак, треба відмітити, що показник останніх є дещо вищим. Водночас, у здобувачів професійно-техніічної освіти за спеціальністю «Оператор комп’ютерного набору» відмічається вища тенденція до дуже високого рівня тривожностіі (23%), ніж у майбутніх слюсарів (10%). Це стосується й середнього рівня тривожносі, який має тенденцію до високого (20%/10%). Водночас, середній івень тривожності, який має тенденію до низького частіше зустрічається у респондентів, які здобувають освіту за спеціальністю «Слюсар» (27%), ніж у майбутніх операторів комп’ютерного набору (10%). Низькі показники тривожності, на констатувальному етапі дослідження, відсутні у обох досліджуваних групах (0%/0%). Таким чином,

можемо зробити висновок, що, на етапі первинної діагностики показників тривожності респондентів, у здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» (47%) та «Слюсар» (53%) переважає високий рівень тривожності.

Звернемо увагу на результати респондентів за методикою «Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації» (Т. Дубовицька), які вони показали на констатувальному етапі дослідження. По-перше, проаналізуємо результати досліджуваних здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3

Результати здобувачів освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» за методикою «Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації» (Т. Дубовицька) на констатувальному етапі дослідження

Досліджуваний феномен	Мінімальне значення за групою	Максимальне значення за групою	Середнє значення за групою	Стандартне відхилення
Внутрішня навчальна мотивація	1,0	17,0	5,6	5,33

Згідно з таблицею 3.3., серед досліджуваної групи здобувачів освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» спостерігається мінімальне значення показника внутрішньої навчальної мотивації – 1,0 (низький рівень) та максимальний – 17,0 (високий рівень). Щодо середнього значення показника внутрішньої навчальної мотивації майбутніх операторів комп'ютерного набору, на констатувальному етапі дослідження, він становить – 5,6 (стандартне відхилення – 5,33), що відповідає низькому рівню.

Розглянемо результати досліджуваної групи, респонденти якої здобувають професійно-технічну освіту за спеціальністю «Слюсар» за

методикою «Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації» (Т. Дубовицька), на констатувальному етапі дослідження (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4

Результати здобувачів освіти за спеціальністю «Слюсар» за методикою «Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації» (Т. Дубовицька) на констатувальному етапі дослідження

Досліджуваний феномен	Мінімальне значення за групою	Максимальне значення за групою	Середнє значення за групою	Стандартне відхилення
Внутрішня навчальна мотивація	1,0	19,0	7,4	7,29

Згідно з таблицею 3.4., у групі майбутніх слюсарів, на констатувальному етапі дослідження мінімальне значення показника внутрішньої навчальної мотивації становить – 1,0 (низький рівень). Щодо максимального значення зазначеного показника (19,0), можемо побачити, що він відповідає високому рівню внутрішньої навчальної мотивації. Середнє значення досліджуваного феномену – 7,4 (стандартне відхилення – 7,29), що характеризується як середній рівень.

Здійснимо порівняльну характеристику результатів респондентів обох груп щодо рівнів їх внутрішньої навчальної мотивації на етапі її первинного дослідження. Для виконання зазначеного завдання, використаємо гістограму (рис. 3.6).

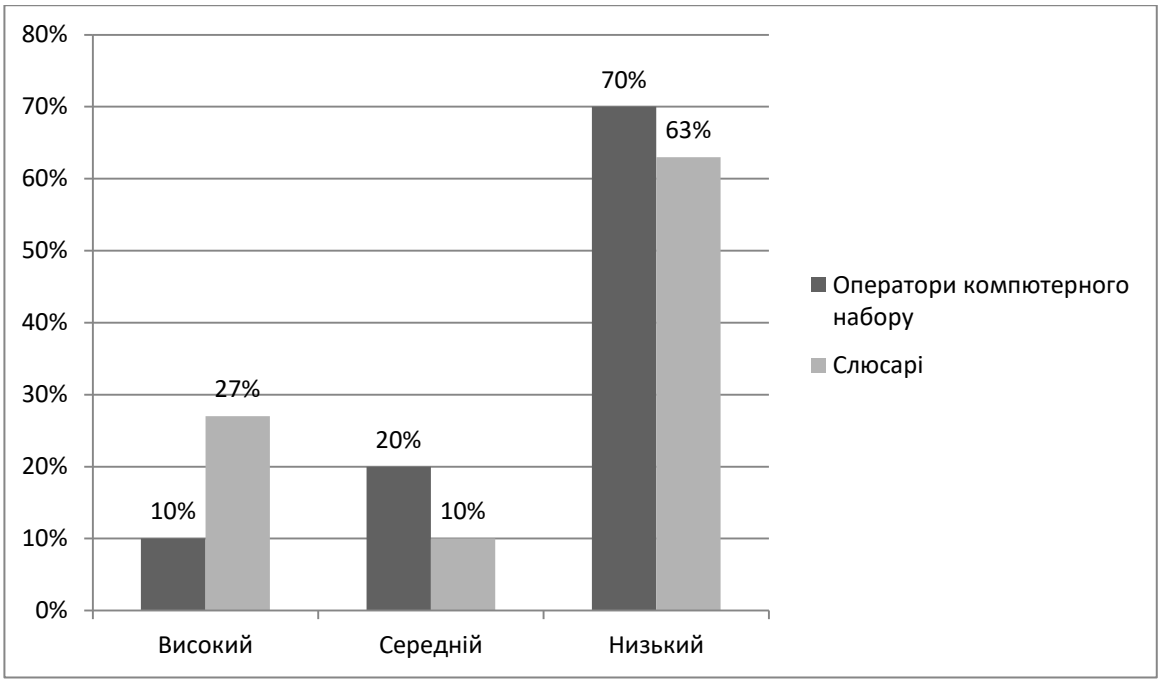

Рис. 3.6. Порівняльний аналіз рівнів внутрішньої навчальної мотивації здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору» та «Слюсар» на констатувальному етапі дослідження

За рис. 3.6. можемо побачити, що, на констатувальному етапі дослідження, серед досліджуваних здобувачів професійно-технічної освіти «Оператор комп'ютерного набору» (70%) та «Слюсар» (63%) відмічається переважання низького рівня внутрішньої навчальної мотивації. Серед останніх, найменша тенденція спостерігається до середніх показників досліджуваного феномену (10%). У майбутніх операторів комп'ютерного набору, в свою чергу, спостерігається найменша тенденція до високого рівня внутрішньої навчальної мотивації (10%). Отже, можемо зробити висновок, що серед досліджуваних респондентів на первинному етапі дослідження, переважає низький рівень внутрішньої навчальної мотивації (70%/63%).

Таким чином, за результатами досліджуваних здобувачів професійно-технічної освіти, ми дійшли висновку, що серед них переважає високий рівень тривожності (47%/53%) та низький рівень внутрішньої навчальної мотивації Звернемо детальну увагу на переважаючи навчальні мотиви респондентіів, на

констатувальному етапі дослідження. Отже, проаналізуємо результати респондентів за методикою «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів» (Б. Пашнєв). Почнемо із розгляду результатів здобувачів освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» (таблиця 3.5).

Таблиця 3.5

Результати здобувачів освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» за методикою «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів» (Б. Пашнєв) на констатувальному етапі дослідження

№	Навчальні мотиви	Середнє значення за групою	Стандартне відхилення
1	мотив зовнішнього примусу, уникання покарання	6,0	2,5
2	соціально орієнтований мотив обов'язку й відпоідальності	6,8	2,1
3	пізнавальний мотив	4,2	1,1
4	мотив престижу	4,3	1,0
5	мотив матеріального добробуту	5,2	2,2
6	мотив отриманняінформації	3,8	1,1
7	мотив досягнення успіху	0	-
8	мотив орієнтації на соціально залежну поведінку	0	-

Згідно з таблицею 3.5., можемо побачити, що середній показник навчального мотиву мотив зовнішнього примусу, уникання покарання за групою становить – 6,0 (стандартне відхилення – 2,5), що є досить високим (максимальний 7). Ще більшим є середній показник навчального мотиву соціально орієнтований мотив обов'язку й відповідальності – 6,8 (стандартне відхилення – 2,1). Водночас, бачимо, що середнє значення за мотивом навчальної діяльності здобувачів освіти за спеціальністю «пізнавальний»

становить – 4,2 (стандартне відхилення – 1,1). Щодо середнього показника навчального мотиву «мотив престижу» у зазначеній групі він відповідає значенню – 4,3 (стандартне відхилення – 1,1). Середній показник за навчальним мотивом «мотив матеріального добробуту» досліджуваних респондентів є досить високим – 5,2 (стандартне відхилення – 2,2). Водночас, бачимо, що середнє значення за мотивом «мотив отримання інформації» становить – 3,8 (стандартне відхилення – 1,1). Щодо мотивів навчальної діяльності «мотив досягнення успіху» та «мотив орієнтації на соціально залежну поведінку» у досліджуваній групі здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору», на констатувальному етапі дослідження, вони є відсутніми.

Перейдемо до розгляду результатів респондентів, які здобувають освіту за спеціальністю «Слюсар» за методикою «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів» (Б. Пашнєв) (таблиця 3.6).

Таблиця 3.6

Результати здобувачів освіти за спеціальністю «Слюсар» за методикою «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів» (Б. Пашнєв) на констатувальному етапі дослідження

№	Навчальні мотиви	Середнє значення за групою	Стандартне відхилення
1	мотив зовнішнього примусу, уникання покарання	3,9	2,3
2	соціально орієнтований мотив обов'язку й відповідальності	7,0	1,0
3	іізнавальний мотив	5,2	2,2
4	мотив престижу	0	-
5	мотив матеріального добробуту	5,0	1,6

Продовження таблиці 3.6

6	мотив отримання інформації	5,2	2,2
7	мотив досягнення успіху	0	-
8	мотив орієнтації на соціально залежну поведінку	0	-

Згідно з таблицею 3.6, середнє значення за навчальним мотивом «мотив зовнішнього примусу, уникання покарання» серед досліджуваних майбутніх слюсарів становить – 3,9 (стандартне відхилення – 2,3). Щодо мотиву навчальної діяльності «соціально орієнтований мотив обов'язку й відповідальності» його середній показник за групою становить – 7,0 (стандартнє відхилення – 1,0). Середнє значення «пізнавального мотиву» у групіі майбутніх слюсарів – 5,2 (стандартне відхилення – 2,2). Що стосується мотиву навчальної діяльності «мотив матеріального добробуту», його середній показник за групою – 5,0 (середнє відхилення – 1,6). Середнє значення за навчальним мотивом «мотив отримання інформації» – 5,2 (стандартне відхилення – 2,2). Окремі мотиви навчальної діяльності («мотив престижу», «мотив досягнення успіху» та «мотив орієнтації на соціально залежну поведінку») у досліджуваній групі здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальністю «Слюсар» – відсутні.

Проаналізуємо та порівняємо навчальні мотиви респондентів обох груп, за методикою «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів» (Б. Пашнєв), використовуючи гістограму (рис. 3.7).

За рис. 3.7. можемо спостерігати, що серед досліджуваних здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» (37%) та «Слюсар» (46%), на констатувальному етапі дослідження, переважає навчальний мотив «соціально орієнтований мотив обов'язку й відповідальності». Це вказує на те, що респонденти навчаються через соціальний мотив, розуміють процес отримання освіти як свій обов'язок. Можемо припустити, що він може стосуватися саме обов'язку перед батьками

та близькими. Найменша тенденція серед майбутніх операторів комп'ютерного набору спостерігається до мотиву навчальної діяльності «мотив отримання інформації» (3%), «мотив досягення успіху» (0%), «мотив орієнтації на соціально залежну поведінку» (0%). Що стосується респондентів, які здобувають освіту за спеціальністю «Слюсар», у них найменша тенденція відмічається до навчальних мотивів «мотив престижу» (0%), «мотив досягення успіху» (0%), «мотив орієнтації на соціально залежну поведінку» (0%). Тобто, здобувачі освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» не мають значної мотивації до отримання знань та навичок та, можливо, не бачать себе у майбутньому у цій фаховій галузі.

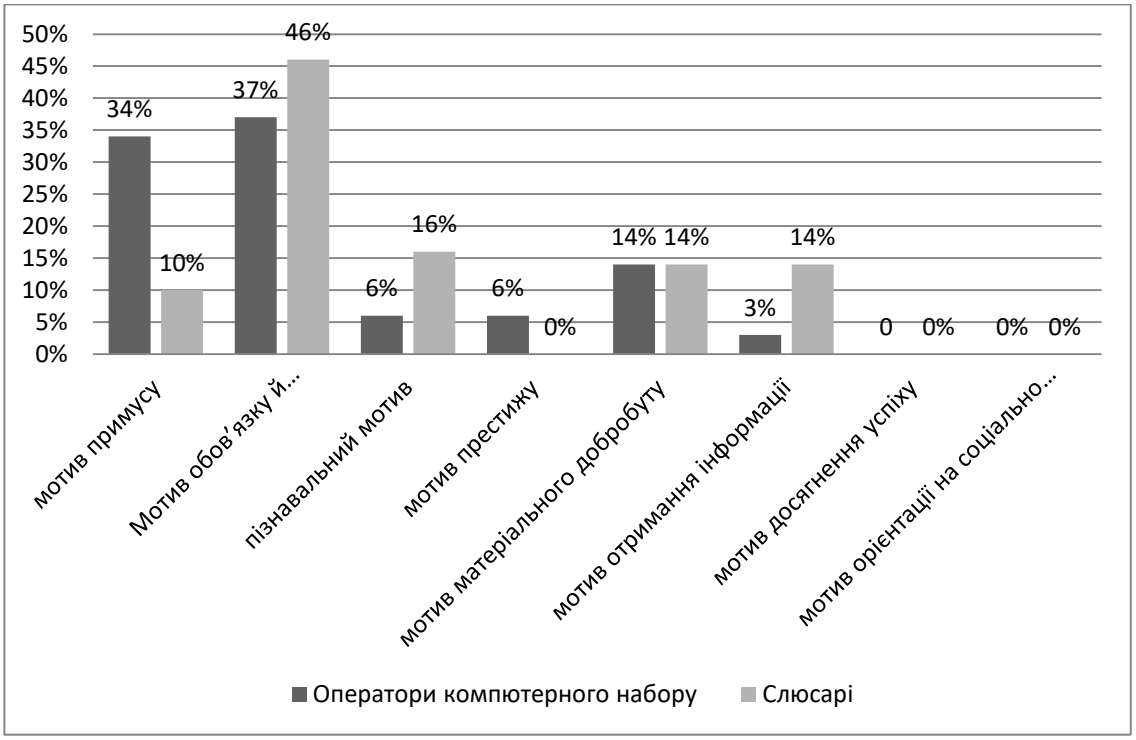

Рис. 3.7. Порівняльна характеристика навчальних мотивів здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору» та «Слюсар» на констатувальному етапі дослідження

Перейдемо до розгляду результатів досліджуваних здобувачів професійно-технічної освіти за методикою «Вивчення мотивації навчання у виші» (Т. Іллїна) (адаптована до здобувачів професійно-технічної освіти). По-

перше, проаналізуємо результати респондентів, які здобувають освіту за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» (таблиця 3.7).

Таблиця 3.7

Результати здобувачів освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» за методикою «Вивчення мотивації навчання у виші» (Т. Іллїна) на констатувальному етапі дослідження

№	Освітні мотиви	Середнє значення за групою	Стандартне відхилення
1	набуття знань	2,3	2,1
2	оволодіння професією	4,7	1,3
3	отримання диплому	8,9	1,5

Згідно з таблицею 3.7., середнє значення освітнього мотиву «набуття знань» серед досліджуваної групи здобувачів освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору», на констатувальному етапі дослідження, становить – 2,3 (стандартне відхилення – 2,1).Що стосується мотиву здобуття освіти «оволодіння професією», його середній показник за групою – 4,7 (стандартне відхилення – 1,3). Освітній мотив «отримання диплому» має середнє значення за досліджуваною групою майбутніх операторів комп'ютерного набору – 8,9 (стандартне відхилення – 1,5).

Звернемо увагу на результати респондентів, які здобувають освіту за спеціальністю «Слюсар» за методикою «Вивчення мотивації навчання у виші» (Т. Іллїна) (таблиця 3.8).

Таблиця 3.8

Результати здобувачів освіти за спеціальністю «Слюсар» за методикою «Вивчення мотивації навчання у виші» (Т. Іллїна) на констатувальному етапі дослідження

№	Освітні мотиви	Середнє значення за групою	Стандартне відхилення
1	набуття знань	3,8	2,3
2	оволодіння професією	5,0	2,0
3	отримання диплому	7,7	2,2

Згідно з таблицею 3.8., середнє значення освітнього мотиву «набуття знань» у групі здобувачів освіти за спеціальністю «Слюсар» становить – 3,8 (стандартне відхилення – 2,3). Мотив здобуття професійно-технічної освіти «оволодіння професією» має середнє значення за групою – 5,0 (стандартне відхилення – 2,0). Що стосується освітнього мотиву «отримання диплому» серед групи майбутніх слюсарів його середнє значення становить – 7,7 (стандартнє відхилення – 2,2).

Здійснимо порівняльний аналіз мотивів здобуття професійно-технічної освіти респондентів, які навчаються за спеціальностями «Оператор комп’ютерного набору» та «Слюсар». Для цього, використаємо гістограму (рис. 3.8).

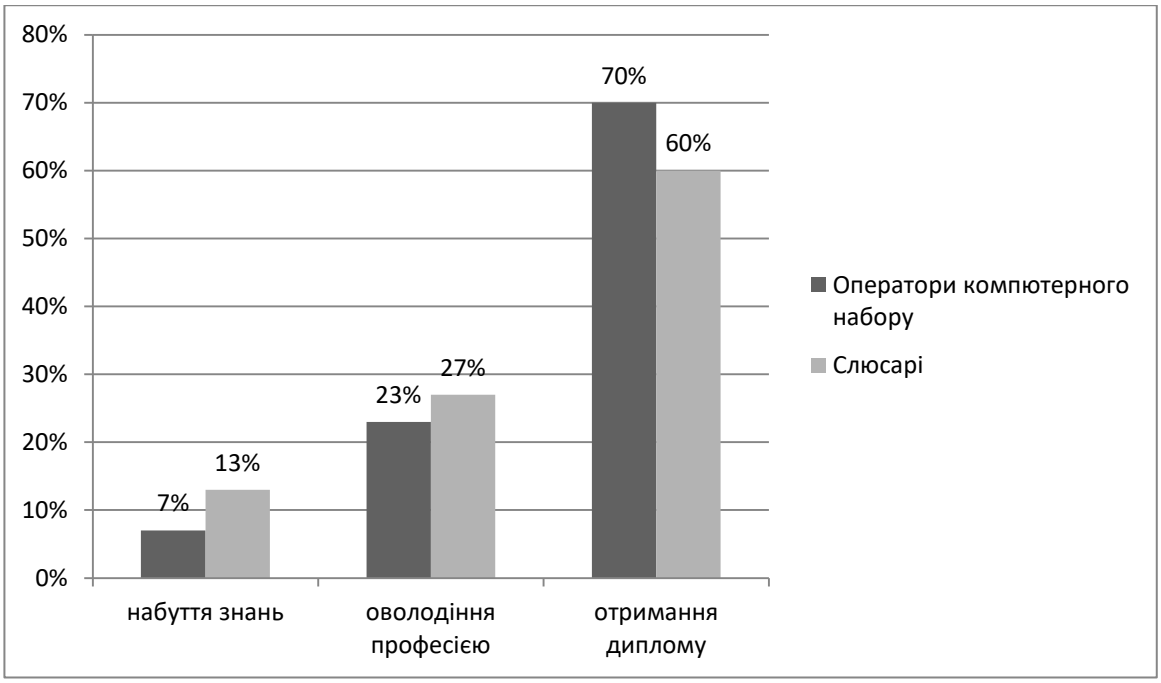

Рис. 3.8. Порівняльна характеристика мотивів здобуття професійно-технічної освіти за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору» та «Слюсар» на констатувальному етапі дослідження

За рис. 3.8. можемо побачити, що, на констатувальному етапі дослідження, серед досліджуваних груп здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору» (70%) та «Слюсар» (60%) переважає мотив здобуття освіти «отримання диплому». Тобто, головною метою респондентів є формально закінчити професійно-технічний заклад та отримати про це свідоцтво, у вигляді диплому. Найменша тенденція серед досліджуваних груп спостерігається до мотиву здобуття освіти – «набуття знань» (7%/13%). Таким чином, можемо зробити висновок, що досліджувані здобувачі освіти за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору» та «Слюсар» не зацікавлені в отриманні знань із зазначених фахових напрямків.

У контексті теми нашого дослідження, досить важливо визначити наявність чи відсутність зв'язку тривожності та навчальної мотивації здобувачів професійно-технічної освіти. Для виконання цього завдання, ми використали метод математичної статистики рангова кореляція Спірмена у

програмі SPSS Statistics 23.0. Розглянемо отримані результатами за усіма респондентами (таблиця 3.9).

Таблиця 3.9

Коєфіцієнти кореляції між тривожністю та навчальною мотивацією здобувачів професійно-технічної освіти

Показник методик	Внутрішня навчальна мотивація	Навчальні мотиви	Мотиви здобуття освіти
Тривожність	r= -0,903** p=0,000	r= 0,819** p= 0,000	r= - 0,743** p=0,000

Таким чином, згідно з таблицею 3.9, можемо побачити, що рівень тривожності істотно впливає на показники навчальної мотивації, мотиви навчання та здобуття освіти. Був знайдений статистично значимий зв'язок між показниками тривожності респондентів та їх внутрішньою навчальною мотивацією (r= -0,903**, p=0,000). Також бачимо, що тривожність впливає на вибір навчальних мотивів (r= 0,819**, p= 0,000). Мотиви здобуття освіти також, в свою чергу, зазнають впливу тривожності (r= - 0,743**, p=0,000).

Отже, за результатами констатувального етапу дослідження, було встановлено, що у досліджуваних здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору» та «Слюсар» переважають: високий рівень тривожності (47%/53%), низький рівень внутрішньої навчальної мотивації (70%/63%), навчальний мотив «соціально орієнтований мотив обов'язку й відповідальності» (37%/48%) та мотив здобуття освіти «отримання диплому» (70%/60%). Окремо, був знайдений зв'язок між показниками тривожності респондентів, їх навчальною мотивацією та мотивами навчання і здобуття освіти.

3.2. Програма на зниження рівня тривожності здобувачів освіти

На формуючому етапі дослідження з респондентами, які здобувають професійно-технічну освіту за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» була апробована самостійно розроблена програма на зниження рівня тривожності. Ознайомимося детальніше зі змістом зазначеної програми.

Теоретичніі основи програми

На сучасному етапі розвитку нашої країни, тривожність стала супутником життя кожного українця. Високий рівень тривожносі може негативно впливати на різноманіті види діяльності особистості, зокрема, навчальну. У період військової агресії росії проти України, українська освіта зазнала трансформації. Мова йде про впровадження нових форм навчального процесу, зокрема, дистанційної. Усе це може створювати відчуття дискомфорту та тривожності у здобувачів освіти.

Результати аналізу сучасної психолого-педагогічної літератури вказують на тісний зв'язок показників тривожності та навчальної мотивації учнів. Зважаючи на це, вважаємо за потрібне розробити корекційну програму на зниження тривожності здобувачів освіти, з метою підвищення рівня їх мотивації до навчання.

Науково-методичне обґрунтування програми

Мета програми: знизити рівень тривожності учасників.

Завдання програми:

1) знизити показники тривожності учасників програми;

2) налагодити емоційний стан здобувачів освіти;

3) покращити психологічний стан учасників програми;

4) навчити здобувачів освіти розуміти свій внутрішній стан;

5) сформувати в учасників програми здатність самостійно керувати власними тривожними проявами.

Тривалість: 5 занять по 1,5 годин.

Форма роботи: групова.

Основні методи роботи та технології реалізації:

1) традиційні методи:

- бесіда.

2) методи арттерапії:

- ізотерапія;

- пісочна терапія;

- кольоротерапія;

- музикотерапія;

- танцювальна терапія.

3) методи тілесноорієнтованої терапії:

- дихальні вправи;

-фізичні вправи;

- йога;

- медитація;

- релаксаційні вправи.

Обладнення для реалізації програми: пісок, фігурки людей, інфраструктури, об’єктів природи, вода, килимок для заняття медитацією; аркуші білого паперу, кольорові олівці, фарба, пензлики, килимок для здійснення дихальних вправ; картинки з синіми предметами, об’єкти навколишнього середовища синього кольору (штори, скатертина, подушки тощо), одяг синього кольору, килимок для заняття йогою; рухлива музика для танців та занять спортом; аудіо-матеріали з класичною музикою, музикою у стилі фолк та джаз, килимок для релаксаційних вправ.

Вікова категорія: здобувачі професійно-технічної та вищої освіти (16-25 років).

Очікуванні результати:

1) знижені показники тривожності у здобувачів освіти;

2) позитивний емоційний стан учасників програми;

3) стабільний психологічний стан здобувачів освіти;

4) розвинена здатність до самодіагностики власної тривожності;

5) сформована саморегуляція тривожних проявів учасників програми.

Структура та зміст програми

Корекційна програма на зниження тривожності здобувачів освіти складається з 5 занять, тривалістю 1,5 годин. На кожному занятті відбувається інтеграція двох видів методів впливу: арттерапії та тілесноорієнтованої терапії.

Заняття 1.

Мета: зрозуміти чинники власної тривожності та знайти шляхи для їх подолання.

Обладнання: пісок, фігурки людей, інфраструктури, об’єктів природи, вода, килимок для заняття медитацією.

Використані методи впливу: пісочна терапія та медитація.

Хід заняття

1. Привітання.

2. Знайомство з учасниками програми.

3. Окреслення мети та основних завдань програми.

4. Вправа з використанням пісочної терапії «Знайди причину своєї тривожності.

Хід вправи.

1. Створення картини з піску.

Учасникам програми пропонують індивідуально, за допомогою піску, фігурок людей, інфраструктури, об’єктів природи та води створити картину, яка буде відображати основні чинники їх тривожності.

2. Бесіда за створеною картиною.

З кожним учасником програми проводиться індивідуальна бесіда, яка має за мету встановити основні причини виникнення тривожності.

5. Медитаційні вправи

Здобувачам освіти пропонується виконати 2 медитаційні вправи, які передбачають візуалізацію – «Пляжний краєвид» та «Повітряна куля».

Пляжний краєвид

«Уявіть себе на пляжі з м’яким піском під ногами. Візуалізуйте тепле сонце, чуєте звуки прибою та відчуваєте свіжий морський бриз. Уявіть, як хвилі ніжно накочуються на берег та змивають всю вашу напругу та турботи» [34].

Повітряна куля

«Уявіть, що ви летите на повітряній кулі високо над землею. Навколо вас тільки ясне небо та чудові краєвиди. Відчуйте легкість та свободу, вітер на обличчі та тишу. Візуалізуйте, як усі ваші занепокоєння і тривоги залишаються на землі, а ви самі поринаєте у стан безтурботності» [34].

6. Підсумки заняття, рефлексія, останні слова.

Заняття 2.

Мета: сформувати готовність до боротьби із проявами тривожності; навчитися заспокоюватися у критичних ситуаціях.

Обладнання: аркуші білого паперу, кольорі олівці, фарба, пензлики, килимок для здійснення дихальних вправ.

Використані методи впливу: ізотерапія, дихальні вправи.

Хід заняття

1. Привітання.

2. Вправа з використанням ізотерапії «Моя тривожність»

Хід вправи

Учасникам програми пропонується намалюватися свою тривожність. Вони самостійно обирають засоби (інструменти) малювання. Після створення малюнку, здобувачі освіти розривають його, вкладаючи у цей крок власне бажання та можливість побороти свої тривожні прояви.

3. Дихальні вправи

Здобувачі освіти, за допомогою окремих дихальних вправ, навчаються заспокоюватися та регулювати свій емоційний стан.

Глибоке діафрагмальне дихання

«Сядьте у зручній позі або ляжте на спину. Розслабтеся та зосередьтеся на своєму диханні. Покладіть одну руку на живіт, а іншу на груди. Вдихніть глибоко через ніс, заповнюючи живіт повітрям. Потім повільно видихніть через

рот, спустошуючи легені. Повторюйте цей процес кілька хвилин, фокусуючись на відчуттях дихання» [34].

Рахункове дихання

«Сядьте у зручній позі та закрийте очі. Почніть рахувати до чотирьох під час вдиху, потім затримайте подих на рахунок до семи й повільно видихніть на рахунок до восьми. Повторюйте цю послідовність кілька разів, фокусуючись на рахунку та ритмі дихання» [34].

Медитація на свідомість

«Сядьте у зручній позі, заплющте очі та сфокусуйтеся на своєму диханні. Закцентуйтеся на відчуттях у носі або животі, коли ви вдихаєте та видихаєте. Коли ваша увага вводиться в інші думки чи почуття, просто поверніться до спостереження за диханням без осуду чи оцінки» [34].

4. Підсумки заняття, рефлексія, останні слова.

Заняття 3.

Мета: знизити тривожні прояви в учасників програми; навчити слухати своє тіло та думки.

Обладнання: картинки з синіми предметами, об’єкти навколишнього середовища синього кольору (штори, скатертина, подушки тощо), одяг синього кольору, килимок для заняття йогою.

Використані методи впливу: кольоротерапія та йога.

Хід заняття

1. Привітання.

2. Впровадження кольоротерапії як арттерапевтичного методу.

Зважаючи на знання з кольоротерапії, під час заняття, було створено навколишнє середовище, де переважав синій колір. Учасники програми розглядали картинки синіх предметів тощо. Дрес-код заняття передбачав наявність лише синього кольору у одязі.

3. Заняття йогою.

Учасникам програми було запропоновано викоонати окремі вправи з йоги («Поза лотоса», «Поза лука», «Поза зайця», «Поза сарани», «Поза кобри»), які мають за мету заспокоїти та дозволити відчути свій внутрішній стан.

4. Підсумки заняття, рефлексія, останні слова.

Заняття 4.

Мета: покращити психологічний та емоційний стан, за допомогою фізичної активності.

обладнання: рухлива музика для танців та занять спортом.

Використані методи впливу: танцювальна терапія, фізичні вправи.

Хід заняття

1. Привітання.

2. Впровадження танцювальної терапії

Під звуки рухливої музики, здобувачам освіти пропонується виконати танець, який буде асоціюватися у них з власною перемогою над тривожністю та напругою. Танцювальна терапія здійснюється у груповій формі. Задача учасників – сконцентруватися на своєму танці, на власних почуттях.

3. Виконання фізичних вправ

Учасники програми виконують окремі фізичні вправи під музику. Повинна переважати позитивна та емоційна атмосфера, під час цього процесу. Акцентується увага на гаслі «У здоровому тілі здоровий дух».

4. Підсумки заняття, рефлексія, останні слова.

Заняття 5.

Мета: набути стабільного емоційного і психологічного стану, душевної рівноваги.

Обладнання: аудіо-матеріали з класичною музикою, музикою у стилі фолк та джаз, килимок для релаксаційних вправ.

Використані методи впливу: музикотерапія, релаксаційні вправи.

Хід заняття

1. Привітання.

2. Музикотерапія

На занятті учасники програми слухають музичні твори, які мають за мету покращити їх емоційний та психологічний стан. Класичні музичні твори впроваджуються з метою зниження рівню стресу. Музичні аудіо-матеріали у стилі фолк використовуються задля покращення настрою. Джазова музика впроваджується на занятті задля зниження напруги, покрашення емоційного стану та зняття втоми. Після прослуховування музичних творів, здобувачі освіти налають рефлексію щодо свого самопочуття під впливом різних музичних напрямків.

3. Релаксаційні вправи

Учасникам програми пропонується виконати декілька релаксаційних вправ, які допоможуть стабілізувати їх емоційний та психологічний стан.

«Внутрішній промінь»

«Вправа допомагає зняти втому, стабілізувати внутрішній стан. Займіть зручну позу. Уявіть, що всередині вашої голови, у верхній її частині, виникає світлий промінь, який повільно і послідовно рухається згори вниз. Промінь повільно і поступово освітлює обличчя, шию, плечі, руки теплим, рівним і розслабленим світлом. Промінь, проходячи вниз, розгладжує зморшки. У вас зникає напруження в голові, розслаблюються зморшки на лобі, опускаються брови, «охолоджуються» очі, послаблюється напруга в кутиках губ, опускаються плечі, вивільнюються шия і груди. Внутрішній промінь формує зовношність спокійної вільної людини, задоволеної собою і своїм життям. Виконайте вправу декілька разів — згори вниз. Закінчуйте вправу совами: «Я став (стала) новою людиною! Я став (стала) молодим і сильним, спокійним і стабільнішим! Я все буду робити добре!»» [55].

«Емоційна гімнастика»

Оберіть зручне положення: стоячи, лежачи. Вивільніться від напруження і виконайте поетапно таке:

«1. Імітація позіхання. Розслабтесь, налаштуйтесь на позіхання, спробуйте відчути бажання позіхнути. Супроводжуйте позіхання подумки звуком «у-у-у», який поступово знижується і стає грудним.

2. Позіхаючи, зморщіть ніс, підніміть брови, вії, губи, щоки. Викличте на обличчі міміку непереборного позіхання. Позіхайте з насолодою.

3. Стан після сну. Повністю розслабтесь, уявіть, як відпочивають лоб, брови, вії, губи, щоки. Розслабте плечі, руки, ноги. Відчуйте бажання потягнутись.

4. Добра посмішка. Підніміть кутики губ, зробіть веселі зморшки навколо очей, трішки зморщіть ніс. Зберігайте зморщену міміку обличчя. Згадайте приємний момент з дитинства.

5. Нестримаа радість. Підніміть руки, як спортсмен, котрий отримав перемогу. Радійте. Супроводжуйте процедуру звуками радості (але не надто голосно).

6. Промінь сонця. Ще раз позіхніть, посміхніться, радійте. Уявіть, що обличчя осяяне ласкавими променями сонця. Зберігайте це відчуття. Відчуйте приплив сил» [55].

4. Підсумки заняття, рефлексія щодо заняття та програми, останні, настановчі слова.

Таким чином, були розглянуті структура, зміст та основні завдання самостійно розробленої корекційної програми на зниження тривожності здобувачів освіти, засобами арттерапевтичних та тілесноорієнтованих методів.

3.4. Аналіз ефективності програми

Контрольний етап дослідження передбачав здійснення повторної діагностики показників тривожності та навчальної мотивації респондентів. Зазначені результати дозволять нам зробити висновок про ефективність самостійно розробленої програми на зниження тривожності здобувачів професійно-технічної освіти. Пропонуємо детальніше ознайомитися з отриманими результатами зазначеного етапу.

Незважаючи на те, що, на формуючому етапі дослідження, був реалізований вплив на тривожність здобувачів освіти за спеціальністю

«Оператор комп’ютерного набору», повторна перевірка досліджуваних феноменів, на контрольному етапі, передбачала участь й респондентів, які здобувають освіту за спеціальністю «Слюсар». Окремо, був здійснений статистичний аналіз результатів респондентів за методом математичної статистики – Т-критерієм Вілкоксона. Т-критерій Вілкоксона – це непараметричний критерій для пов’язаних груп, який має за мету визначити чи існує окрема різниця (зміни) між результатами однією групи на двох певних етапах дослідження [43]. Статистичний аналіз за зазначеним методом математичної статистики здійснювався, за допомогою програми SPSS Statistics 23.0.

Отже, розглянемо результати усіх досліджуваних здобувачів освіти за методикою «Особистісна шкала прояву тривоги» (Дж. Тейлор), які вони показали на контрольному етапі е(таблиця 3.10).

Таблиця 3.10

Результати здобувачів освіти за спеціальностями «Оператор комп’ютерного набору» та «Слюсар» за методикою «Особистісна шкала прояву тривоги» (Дж. Тейлор) на контрольному етапі дослідження

Група респондентів	Середнє значення за групою	Стандартне відхилення	Т-критерій Вілкоксона
здобувачі освіти за спеціальністю «Оператор комп’ютерного набору»	11,9	4,47	Z=-4,785 p=0,000

Продовження таблиці 3.10

здобувачі освіти за спеціальністю «Слюсар»	27,7	13,2	Z= 0,000 p= 1,0

Згідно з таблицею 3.10., на контрольному етапі дослідження, середнє значення показника тривожності за груоою здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» становить – 11,9 (стандартне відхилення – 4,47), що відповідає середньому рівню, який має тенденцію до низького. За показниками, які були отримані, за допомогою методу математичної статистики Т-критерію Вілкоксона (Z=-4,785, p=0,000), бачимо, що на етапі повторної діагностики показників тривожності у майбутніх операторів комп'ютерного набору, вони значно зменшилися, різниця рівнів тривожності досліджуваних зазначеної групи на констатувальному та контрольному етапах – має статистичне значення. Що стосується респондентів, які навчаються за спеціальністю «Слюсар», бачимо, що їх середнє значення показника тривожності, на етапі їх повторної діагностики, становить – 27,7 (стандартне відхилення – 13,2). Зазначений показник відповідає високому рівню тривоги. На основі отриманих результатів за методом математичної статистики Т-критерія Вілкоксона, робимо висновок, що рівні тривожності респондентів зазначеної групи на констатувальному та контрольному етапах дослідження не мають статистичної значимості (Z= 0,000, T= 1,0). Візуалізуємо отримані результати респондентів за методикою «Особистісна шкала прояву тривоги» (Дж. Тейлор), які ми отримали на контрольному етапі дослідження, за допомогою гістограми (рис. 3.9).

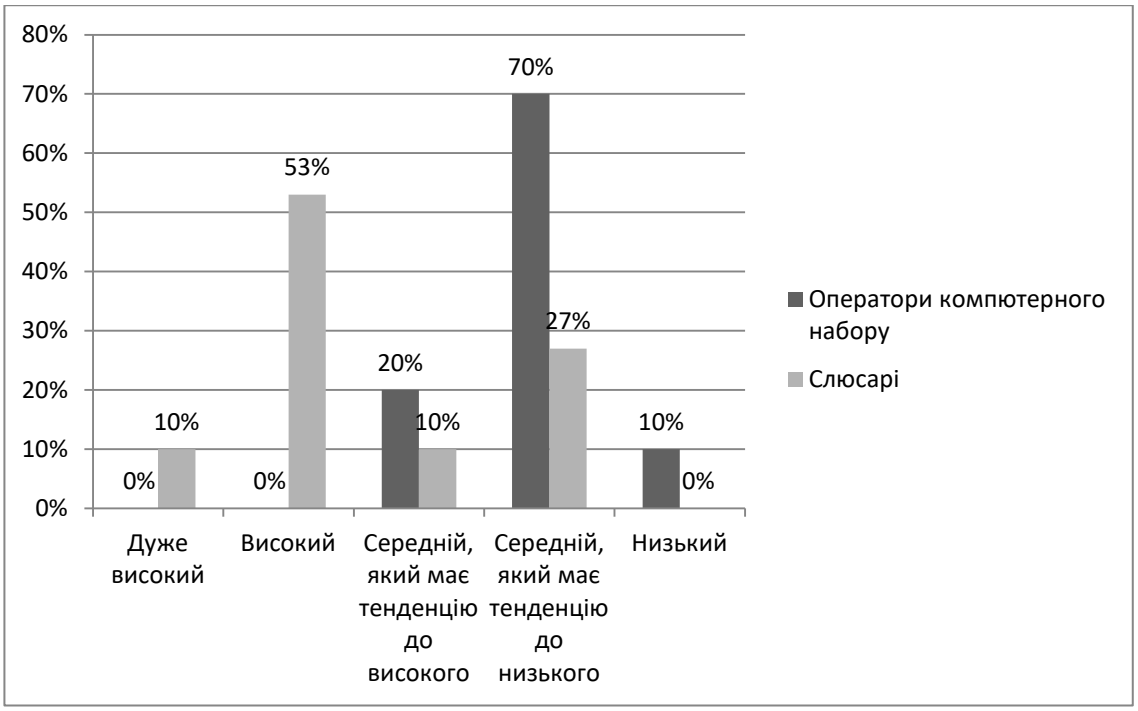

Рис. 3.9. Рівні тривожності здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору» та «Слюсар» на контрольному етапі дослідження

За рис. 3.9 можемо спостерігати, що, на контрольному етапі дослідження, рівень тривожності здообувачів освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» є значно нижчий, ніж у майбутніх слюсарів. У перших переважає середній рівень тривожності, який має тенденцію до низького (70%). Водночас, у респондентів, які здобувають освіту за спеціальністю «Слюсар» відмічається переважання високого рівня тривожності (53%). Важливо підкреслити, що на етапі повторної діагностики, у майбутніх операторів комп'ютерного набору відсутні дуже високий (0%) та високий (0%) рівні тривожності, які були присутні у майбутніх слюсарів (10%/53%). У останніх, в свою чергу, відмічається відсутність низького рівня тривожності (0%), на відміну від здобувачів освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» (10%). Таким чином, за результатами контрольного етапу дослідження, можемо зробити висновок, що самостійно розроблена програма на зниження

тривожності надала позитивний ефект на стан зазначеного феномену майбутніх операторів комп'ютерного набору.

Перейдемо до розгляду результатів респондентів за методикою «Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації» (Т. Дубовицька), які були отримані нами на контрольному етапі дослідження (таблиця 3.11).

Таблиця 3.11

Результати здобувачів освіти за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору» та «Слюсар» за методикою «Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації» (Т. Дубовицька), на контрольному етапі дослідження

Група респондентів	Середнє значення за групою	Стандартне відхилення	Т-критерій Вілкоксона
здобувачі освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору»	12,7	2,12	Z=-4,647 p=0,000
здобувачі освіти за спеціальністю «Слюсар»	7,4	7,29	Z= 0,000 p= 1,0

Згідно з таблицею 3.11., середнє значення показника внутрішньої навчальної мотивації групи здобувачів освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору», на контрольному етапі дослідження, становить – 12,7 (стандартне відхилення – 2,12). Зазначене значення відповідає середньому рівню внутрішньої мотивації до навчання. За допомогою методу математичної статистики Т-критерію Вілкоксона у програмі SPSS Statistics 23.0, можемо

зробити висновок про позитивну тенденцію до підвищення показників досліджуваного феномену майбутніх операторів комп'ютерного набору (Z=-4,647, p=0,000). Натомість, у респондентів, які здобувають професійно-технічну освіту за спеціальністю «Слюсар», на контрольному етапі дослідження, середнє значення показника внутрішньої навчальної мотивації за групою становить – 7,4 (стандартне відхилення – 7,29), що відповідає її низькому рівню. Показники за Т-критерієм Вілкоксона вказують на відсутність статистичної значимості різниці між рівнями внутрішньої мотивації до навчання у майбутніх слюсарів на констатувальному та контрольному етапах дослідження (Z= 0,000, p= 1,0). Подамо наочно отримані результати за методикою «Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації» (Т. Дубовицька), які ми отримали на етапі повторної діагностики респондентів. У цьому нам допоможе гістограма (рис. 3.10).

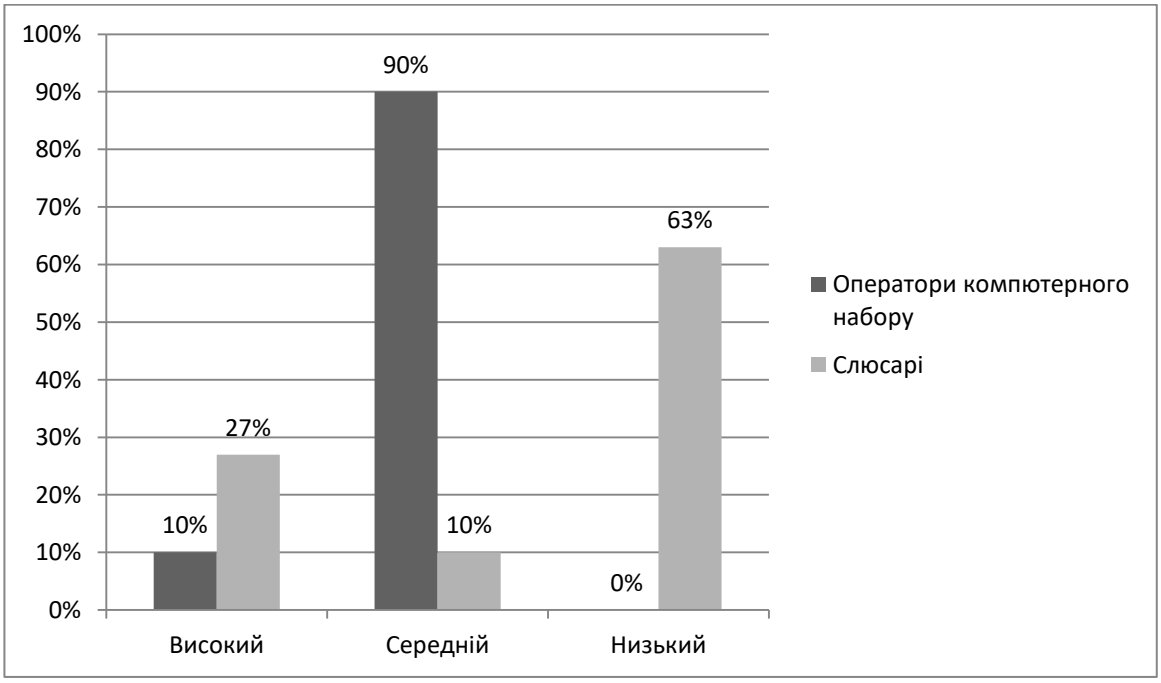

Рис. 3.10. Рівні внутрішньої навчальної мотивації здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору» та «Слюсар» на контрольному етапі дослідження

За рис. 3.10 можемо побачити, що на контрольному етапі дослідження, серед досліджуваних здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» переважає середній рівень внутрішньої навчальної мотивації (90%). Водночас, у респондентів, які здобувають освіту за спеціальністю «Слюсар», на цьому етапі, відміаається тенденція до переважання низького рівня досліджуваного феномену (63%). Важливо відмітити, що низькі показники внутрішньої мотивації до навчання, на контрольному етапі дослідження, у майбутніх операторів комп'ютерного набору – відсутні (0%), на відміну від майбутніх слюсарів (63%). Отже, отримані результати респондентів за методикою «Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації» (Т. Дубовицька), на етапі повторної діагностики, вказують на позитивний вплив розробленої та апробованої програми для зниження тривожності, на показники внутрішньої навчальної мотивації здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору».

Зверемо увагу на результати респондентів за методикою «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів» (Б. Пашнєв) на контрольному етапі дослідження (таблиця 3.12).

Таблиця 3.12

Результати здобувачів освіти за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору» та «Слюсар» за методикою «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів» (Б. Пашнєв), на контрольному етапі дослідження

Навчальні мотиви	Оператори комп'ютерного набору			Слюсарі		
	середнє значення за групою	стандартне відхилення	Т-критерій Вілкоксона	середнє значення за групою	стандартне відхилення	Т-критерій Вілкоксона

Продовження таблиці 3.12

мотив зовнішнього примусу, уникання покарання	0	-		3,9	2,3	Z= 0,000 p= 1,0
соціально орієнтований мотив обов'язку й відповідальності	0	-	-	7,0	1,0	Z= 0,000 p= 1,0
пізнавальний мотив	6,0	2,5	Z=-4,531 p=0,000	5,2	2,2	Z= 0,000 p= 1,0
мотив престижу	4,3	1,0	Z=0,000 p=1,0	0	-	Z= 0,000 p= 1,0
мотив матеріального добробуту	0	-	-	5,0	1,6	Z= 0,000 p= 1,0
мотив отримання інформації	5,2	2,2	Z=-2,850 p=0,004	5,2	2,2	Z= 0,000 p= 1,0
мотив досягнення успіху	6,8	2,2	Z=-4,529 p=0,000	0	-	-
мотив орієнтації на соціально залежну поведінку	0	-	-	0	-	-

Згідно з таблицею 3.12., на контрольному етапі дослідження, у досліджуваній групі здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» середній показник за навчальним мотивом «пізнавальний» становить – 6,0 (стандартне відхилення – 2,5). За результатами статистичного аналізу за методом математичної статистики Т-критерію Вілкоксона, бачимо, що результати у зазначеній групі за цим навчальним мотивом зазнали значних змін **(**Z=-4,531, p=0,000). Що стосується навчального мотиву «престиж», його середнє значення за групою майбутніх операторів комп'ютерного набору, на контрольному етапі дослідження, становить – 4,3 (стандартне відхилення – 1,0). Бачимо, що зазначений мотив до навчальної діяльності не зазнав змін на етапі повторної діагностики (Z=-0,000, p=1,0). Навчальний мотив «мотив отримання інформації», на контрольному етапі дослідження, у групі здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» має середнє значення – 5,2 (стандартне відхилення – 2,2). Можемо спостерігати, що зазначений навчальний мотив зазнав позитивних змін на окресленому етапі (Z=-2,850, p=0,004). Що стосується мотиву навчання «мотив досягнення успіху», його середній показник за групою – 6,8 (стандартне відхилення – 2,2). Можемо побачити, що зміни за показником цього навчального мотиву – наявні (Z=-4,529, p=0,000). Також треба відмітити, що на контрольному етапі дослідження, серед досліджуваної групи майбутніх операторів комп'ютерного набору відсутні наступні мотиви навчання: «мотив зовнішнього примусу, уникання покарання», «соціально орієнтований мотив обов'язку й відповіальності», «мотив матеріального добробуту» та «мотив орієнтації на соціально залежну поведінку». Водночас, середнє значення за навчальним мотивом «мотив зовнішнього примусу, уникання покарання» серед досліджуваних майбутніх слюсарів становить – 3,9 (стандартне відхилення – 2,3). Щодо мотиву навчальної діяльності «соціально орієнтований мотив обов'язку й відповідальності» його середній показник за групою становить – 7,0 (стандартнє відхилення – 1,0). Середнє значення «пізнавального мотиву» у

групі майбутніх слюсарів – 5,2 (стандартне відхилення – 2,2). Що стосується мотиву навчальної діяльності «мотив матеріального добробуту», його середній показник за групою – 5,0 (середнє відхилення – 1,6). Середнє значення за навчальним мотивом «мотив отримання інформації» – 5,2 (стандартне відхилення – 2,2). Окремі мотиви навчальної діяльності («мотив престижу», «мотив досягнення успіху» та «мотив орієнтації на соціально залежну поведінку») у досліджуваній групі здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальністю «Слюсар» – відсутні. Важливо підкреслити, що показники досліджуваних навчальних мотивів не заазнали змін на контрольному етапі дослідження (Z= 0,000, p= 1,0). Здійснимо візуалізацію зазначених результатів респондентів, за допомогою гістограми (рис. 3.11).

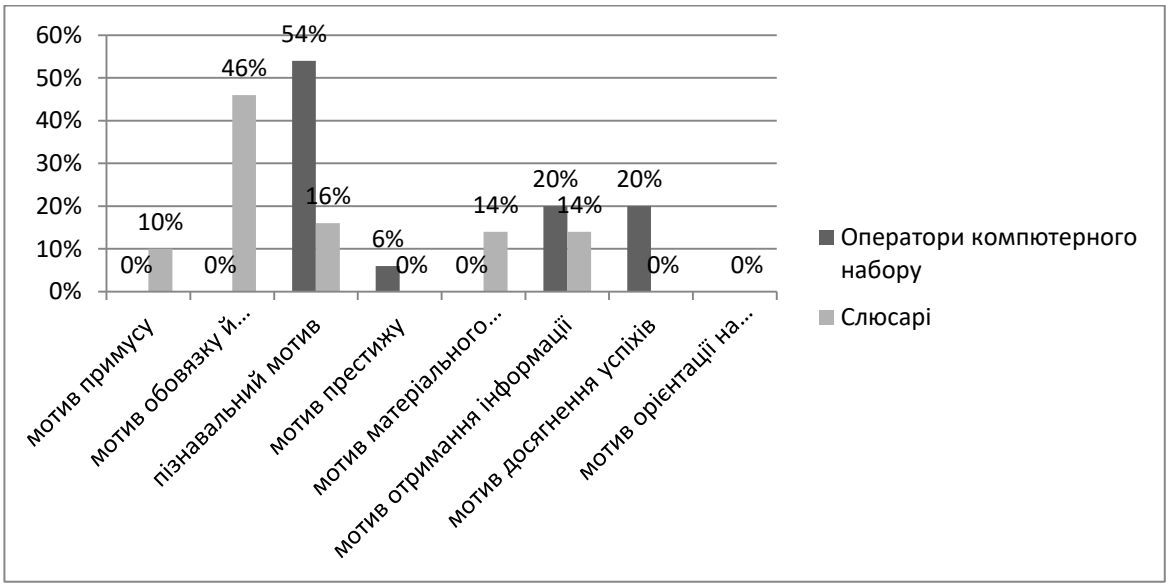

Рис. 3.11. Порівняльна характеристика навчальних мотивів здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору» та «Слюсар» на контрольному етапі дослідження

За рис. 3.11. бачимо, що переважаючим навчальним мотивом здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору», на контрольному етапі дослідження, є пізнавальний мотив (54%). Тобто, зазначені респонденти здобувають освіту з метою набути професійних знань зі спеціальності. Найменша тенденція серед респондентів зазначеної

групи на цьому етапі спостерігається до таких навчальних мотивів як: «мотив зовнішнього примусу, уникання покарання» (0%), «соціально орієнтований мотив обов'язку й відповідальності» (0%), «мотив матеріального добробуту» (0%), «мотив орієнтації на соціально залежну поведінку» (0%) та «мотив престижу» (6%). Щодо здобувачів освіти за спеціальністю «Слюсар», можемо спостерігати, що у них переважає «соцільно орієнтований мотив обов'язку й відповідальності» (46%). Тобто, вони вважають своїм обов'язком здобути цю освіту через власну відповідальність. Найменша тенденція у респондентів зазначеної групи відмічається до навчальних мотивів «мотив престижу» (0%), «мотив досягення успіху» (0%) та «мотив орієнтації на соціально залежну поведінку» (0%). Таким чином, можемо зробити висновок, що, апробована програма на зниження тривожності мала змогу позитивно вплинути на вибір навчальних мотивів майбутніх операторів комп'ютерного набору.

Розглянемо результати респондентів, які здобувають професійно-технічну освіту за методикою «Вивчення мотивації навчання у виші» (Т. Іллїна) (адаптована для здобувачів професійно-технічної освіти), які були отримані на контрольному етапі дослідження (таблиця 3.13).

Таблиця 3.13

Результати здобувачів освіти за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору» та «Слюсар» за методикою «Вивчення мотивації навчання у виші» (Т. Іллїна) (адаптована для здобувачів професійно-технічної освіти), на контрольному етапі дослідження

Освітні мотиви	Оператори комп'ютерного набору			Слюсарі		
	середнє значення за групою	стандартне відхилення	Т-критерій Вілкоксона	середнє значення за групою	стандартне відхилення	Т-критерій Вілкоксона
набуття знань	5,2	0,97	Z=-4,529 p=0,000	3,8	2,3	Z= 0,000 p= 1,0

Продовження таблиці 3.13

оволодіння професією	7,9	1,0	Z=-3,704 p=0,000	5,0	2,0	Z= 0,000 p= 1,0
отримання диплому	1,8	0,33	Z=-4,785 p=0,000	7,7	2,2	Z= 0,000 p= 1,0

Згідно з таблицею 3.13., на контрольному етапі дослідження, середнє значення за групою здобувачів освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» становить – 5,2 (стандартне відхилення – 0,97). Використовуючи Т-критерій Вілкоксона, ми мали змогу дізнатися про статистичну значимість змін за зазначеним освітнім мотивом на етапі його повторної діагностики (Z=-4,529, p=0,000). Що стосується мотиву здобуття освіти «оволодіння професією» його ереднє значення за групою майбутніх операторів комп'ютерного набору – 7,9 (стандартне відхилення – 1,0). Можемо спостерігати, що його показники, на контрольному етапі дослідження, у зазначеній групі зазнали статично значимих змін (Z=-3,704, p=0,000). Сарединй показник здобувачів освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» «отримання диплому», на контрольному етапі дослідження – 1,8 (стандартне відхилення – 0,33). За допомогою Т-критерію Вілкоксона, була встановлена наявність статистично значимих змін за мотивом здобуття освіти «отримання диплому» на повторному етапі його діагностики (Z=-4,785, p=0,000). Натомість, середнє значення освітнього мотиву «набуття знань» у групі здобувачів освіти за спеціальністю «Слюсар» становить – 3,8 (стандартне відхилення – 2,3). Мотив здобуття професійно-технічної освіти «оволодіння професією» має середнє значення за групою – 5,0 (стандартне відхилення – 2,0). Що стосується освітнього мотиву «отримання диплому» серед групи майбутніх слюсарів його середнє значення становить – 7,7 (стандартнє відхилення – 2,2). Треба підкреслити, що показники досліджуваних мотивів здобуття освіти у досліджуваній групі майбутніх слюсарів, на контрольному етапі дослідження, не зазнали статистично значимих змін (Z= 0,000, p= 1,0). Візуалізуємо отримані

результати респондентів за методикою «Вивчення мотивації навчання у виші» (Т. Іллїна) (адаптована для здобувачів професійно-технічної освіти), на контрольному етапі дослідження. Для виконання зазначеного завдання, використаємо гістограму (рис. 3.12).

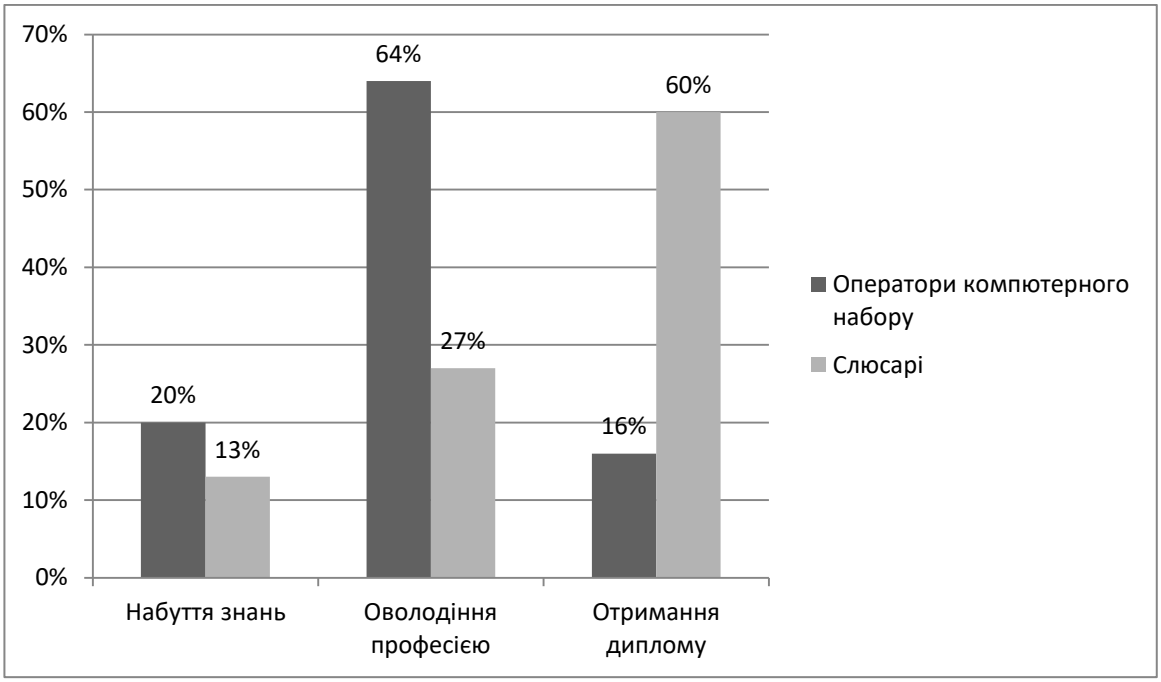

Рис. 3.12. Порівняльна характеристика мотивів здобуття професійно-технічної освіти за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору» та «Слюсар» на контрольному етапі дослідження

За рис. 3.12 можемо побачити, що на етапі повторної діагностики переважаючих освітніх мотивів досліджуваних здобувачів професійно-технічної освіти, у групі майбутніх операторів комп'ютерного набору спостерігається тенденція до переважання освітнього мотиву – «оволодіння професією» (64%). Тобто, зазначені респонденти здобувають професійно-технічну освіту з метою набуття необхідних професійних компетентностей для її реалізації у майбутньому. Щодо здобувачів освіти за спеціальністю «Слюсар», бачимо, що у них переважаючим освітнім мотивом, на контрольному етапі дослідження, є «отримання диплому» (60%). Це вказує на те, що головною метою респондентів є формально закінчити професійно-технічний заклад та отримати про це свідоцтво, у вигляді диплому. Отже,

можемо зробити висновок, що апробована програма на зниження рівня тривожності з респондентами, які здобувають професійно-технічну освіту за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» надала позитивний ефект та зумовила вибір більш усвідомлених мотивів до здобуття освіти за окресленою спеціальністю.

Таким чином, за езультатами контрольного етапу дослідження, можемо впевнено стверджувати, що самостійно розроблена та апробована програма на зниження тривожності надала позитивний ефект на рівень тривожності здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору», що зумовило підвищення показників їх внутрішньої навчальної мотивації та вибору більш усвідомлених та оптимальних навчальних мотивів.

Отже, нами було проведено емпіричне дослідження у три етапи: констатувальний, формуючий та контрольний. На контрольному етапі дослідження був досліджений стан тривожності та внутрішньої мотивації, виокремлені переважаючи навчальні мотиви здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору» та «Слюсар». Було встановлено переважання високих показників тривожності, низького рівня внутрішної навчальної мотивації та висока тенденція до вибору навчального мотиву «соціально орієнтований мотив обов'язку й відповідальності» та мотиву здобуття освіти «отримання диплому». За допомогою методу рангової кореляції Спірмена, був визначений зв'язок між рівнем тривожності ресондентів та показниками їх внутрішньої мотивації до навчання. Виявлено, що у досліджуваних здобувачів професійно-технічної освіти, які мали високий рівень тривожності спостерігалалися низькі показники внутрішньої навчальної мотивації. Натомість, у респондентів з більш низьким рівнем тривожності відмчіався більш високий рівень внутрішньої мотивації до навчання.

На формуючому теапі дослідження, була розроблена та впроваджена з респондентами, які навчаються за спеціальністю «Оператори комп'ютерного набору», корекційна програма на зниження тривожності. Вона передбачала 5

занять по 1,5 години. На кожному груповому занятті використовувалися різноманітні арттерапевтичні та тілесноорієнтовані методи впливу.

За результатами контрольного етапу досліджеення, на якому була здійснена повторна діагностика показників тривожності, внутрішньої мотивації до навчання та навчальних мотивів, було встановлений позитивний вплив впровадженої корекційної програми. Виявлено, що показники тривожності здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальністю «Оператори комп'ютерного набору» значно знизилися. Водночас, рівень внутрішньої мотивації до навчання – збільшився. На контрольному етапі дослідження, зазначені респонденти обирали більш усвідомлені мотиви навчання та здобуття освіти, які орієнтовані на їх професійне майбутнє.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження засвідчили розв’язання поставлених задач та надали підстави для формулювання наступних висновків:

1. Був здійснений теоретичний анеліз проблеми мотивації здобувачів освіти в умовах війни. Мотивація – це процес стимулювання активних дій особистості, регулювання її діяльності, який спрямований на досягнення окремої мети, що зумовлено певними факторами та мотивами. Мотивація до навчання, в свою чергу, зумовлює активність здобувача освіти, в процесі навчальної діяльності. В умовах війни, мотиваційна сфера здобувачів освіти зазначала змін. Мова йде про зниження невчальної мотивеції та навчальних мотивів. Це відбувається під впливом різноманітних негативних психічних станів (напруга, тривожність, страх, апатія, депресія) та зовнішніх чинників, які виникли через повномасштабне вторгнення (дистанційна форма навчання, навчальний процес в укриттях під час повітряної тривоги тощо). Однак, треба зазначити, що серед сучасних українських здобувачів освти існує тенденція й до відсутності зниження мотивації до навчальної мотивації. Процес навчання вони сприймають безпосередньо як мотивацію до життя. Можемо припустити, що усе це залежить від індивідуально-психологічних особливостей здобувачів освіти.

2. Був теоретично обґрунтований вплив тривожності на навчальну мотивацію особистості. На мотиваційну сферу особистості чинять вплив різноманітні чинники. Вони можуть мати як зовнішній так й внутрішній характер. Тривожність безпосередньо впливає на мотиваційну сферу особистості, зокрема, на її навчальну мотивацію. Характер впливу залежить від виду, інтенсивності тривожності та віку здобувачів освіти. Тривожність – це психічний стан, властивість особистості, який виникає через окремі зовнішні чинники та зумовлює виникнення безпричинного страху, занепокоєння та супроводжується окремими соматичними симптомами (надмірне серцебиття,

пітливість тощо). Було встановлено, що ситуативна тривожність може знижувати показники навчальної мотивації здобувачів освіти та їх мотивацію до досягнення успіху. Особистісна тривожність, в свою чергу, навпаки може покращити показники мотивації до навчання. Помірна інтенсивність тривожних проявів може не мати деструктивних наслідків для навчальної діяльності здобувачів освіти. Водночас, надмірна тривожність може знизити навчальну мотивацію та навчальну успішність. Були знайдені вікові відмінності у впливі тривожності на мотивацію до навчання. Так, у здобувачів вищої освіти особистісна тривожність може позитивно впливати на мотиваційні навчальні процеси, в учнів початкових класів, в свою чергу, особистісна та ситуативна тривожність має деструктивні наслідки для їх мотиваційної сфери.

3. Був емпірично перевірений вплив тривожності на навчальну мотивацію здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів в умовах війни. Практичне вивчення зазначеного зв'язку відбувалося на базі Федорівського центру професійної освіти у м. Вільнянськ. У ньому взяли участь 60 респондентів – здобувачі освіти за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору» та «Слюсар». За результатами констатувального етапу дослідження, було встановлено, що у досліджуваних здобувачів професійно-технічної освіти за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору» та «Слюсар» переважають: високий рівень тривожності (47%/53%), низький рівень внутрішньої навчальної мотивації (70%/63%), навчальний мотив «соціально орієнтований мотив обов'язку й відповідальності» (37%/48%) та мотив здобуття освіти «отримання диплому» (70%/60%). Окремо, був знайдений вплив тривожності респондентів на їх внутрішню навчальну мотивацію (r= -0,903**, p=0,000), вибір навчальних мотивів (r= 0,819**, p= 0,000) та вибір мотивів здобуття освіти (r= - 0,743**, p=0,000). Виявлено, що у досліджуваних здобувачів професійно-технічної освіти з високим рівнем тривожності спостерігалися низькі показники внутрішньої навчальної мотивації. Натомість, у респондентів з більш низьким рівнем тривожності відмічався більш високий

рівень внутрішньої мотивації до навчання. Отримані результати повністю підтверджують гіпотези нашого дослідження.

4. Була розроблена програма на зниження рівня тривожності здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів задля покращення їх навчальної мотивації в умовах війни та практично перевірена її ефективність. Корекційна програма передбачала 5 занять по 1,5 години. На кожному груповому занятті використовувалися різноманітні арттерапевтичні (пісочна терапія, ізотерапія, кольоротерапія, музикотерапія, танцювальна терапія) та тілеснoорієнтовані (дихальні, релаксаційні, фізичні вправи, медитація, йога) методи впливу. Програма була впроваджена з респондентами, які здобувають професійно-технічну освіту за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору». За результатами контрольного етапу дослідження, був встановлений позитивний ефект зазначеної корекційної програми. На цьому етапі, у досліджуваних здобувачів освіти за спеціальністю «Оператор комп'ютерного набору» переважали: середній рівень тривожності, який має тенденцію до низького (70%), середній рівень внутрішньої навчальної мотивації (90%), переважаючий навчальний мотив «пізнавальний» (54%) та мотив здобуття професійно-технічної освіти – «оволодіння професією» (64%). Результати респондентів, які здобувають освіту за спеціальністю «Слюсар» – не зазнали змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабаян Ю. О., Коновалюк О.О. Взаємозв'язок тривожності та навчальної успішності молодших школярів. URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/5_22.pdf (дата звернення: 01.06.2024)

2. Барчі Б. В., Берец А. С. Психологія навчання іноземної мови. *Становлення особистості професіонала у постковідному просторі* : збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Мукачево, 12-13 травня 2022 р.). Мукачево : Вид-во МДУ, 2022. С. 154–155.

3. Блохіна І. О. Психологічні причини виникнення тривожності у студентів. *Науковий вісник ужгородського національного університету.* 2022. № 4. С. 82–86.

4. Брецко І. І., Варга В. С., Яцина Е. М. Психологічна характеристика мотиваційної сфери особистості. *Актуальні проблеми обліково- аналітичного процесу в управлінні підприємницькою діяльністю* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Мукачево, 26 жовтня 2023 р.). Мукачево, 2023. С. 356–358.

5. Вашека Т. В., Долгова О. М. Психологічні чинники мотивації досягнення як основи самореалізації особистості. *MODERNÍ ASPEKTY VĚDY.* 2021. № 2. С. 61–71.

6. Вербицький В. В., Улунова Г. Є. Корекція тривожності у студентів вищих навчальних закладів на заняттях з фізичного виховання. URL: https://biem.sumdu.edu.ua/images/stories/docs/K_FV/Verbitskii_004.pdf (дата звернення: 05.05.2024)

7. Вивчення мотивації навчання у виші (Т. Іллїна) URL: https://studfile.net/preview/9286081/page:2/ (дата звернення: 05.06.2024).

8. Воронова Н. А. Мотивація навчальної діяльності молодших школярів. URL: http://ekhsuir.kspu.edu/xmlui/bitstream/handle/123456789/

2496/Мотивація%20навчальної%20діляьності20молодших%20школярів.pdf?sequence=1. (дата звернення: 10.05.2024)

9. Галієва О. М. Диференціація понять «тривога» та «тривожність». *Психологія та соціальна робота*. 2020. № 1. С. 32–48.

10. Герасименко О. І., Петренко С. В. Дослідження змін мотивації студентів до навчання під час дистанційної освіти в умовах війни. *Science and Education in Progress* : proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference (Dublin, Ireland, June 16-18, 2023). Dublin, 2023. С. 199–200.

11. Глоба Ю. О. Вплив самооцінки та образу успішної людини на формування особистості в підлітковому віці. URL: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/10554/Глоба_стаття.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 25.05.2024)

12. Гомела Д. О., Лисенко Л. М. Дослідження мотивації до успіху підлітків в умовах воєнного стану. *Грааль науки*. 2024. № 35. С. 473–475.

13. Грущенко С. І., Неудачина Т. І. Мотивація як фактор успіху навчальної діяльності : навч. посіб. Харків : ХНПУ, 2019. 40 с.

14. Денісова К. В. Тривожність та її вплив на навчальну успішність молодшого школяра. *Humanitarian Corpus*. 2019. № 7. С. 10–12.

15. Заволоко О. О., Чхаідзе А. О. Вплив рівня тривожності на когнітивні процеси студентів у системі дистанційного навчання. URL: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/10572/Заволоко%2С%20Чхаідзе_стаття.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 01.06.2024)

16. Загрійчук І. Д. Освіта в умовах воєнного стану: проблема сенсу. URL: http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/13031/1/Загрійчук.pdf (дата звернення: 20.05.2024)

17. Задніпрянець О. В. Казкотерапія як засіб подолання тривожності. *Етико-естетична традиція у вітчизняній культурі* : матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів, молодих науковців та науково-педагогічних працівників (м. Київ, 23 листопада 2023 року). Київ : Вид-во УДУ імені Михай ла Драгоманова, 2024. С. 57–58.

18. Залужна Т. Взаємозв’язок структури мотивації та самооцінки тривожності старшокласників. *Психологічні дослідження*. 2021. № 7. С. 54–56.

19. Запєвалова С. О. Психологічні особливості мотивації до навчання студентів в умовах війни в Україні. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи* : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 04 листоп. 2022 р.). Чернігів : Академія ДПтС, 2022. С. 406–408.

20. Зінченко Ю. В. Арт – терапія як метод зняття стану тривожності у дорослих. URL: https://docs.academia.vn.ua/bitstream/handle/123456789/1036/збірник_2018%20новий%20пдф%202-70-74.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 05.06.2024)

21. Іванова Т. Тривога як психологічний феномен. *Вісник Львівського університету*. 2020. № 6. С. 72–78.

22. Іванцев Л., Іванишин Т. Психологічні чинники виникнення особистісної тривожності у студентської молоді. URL: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/visnykflps/article/view/454/1403 (дата звернення: 25.05.2024)

23. Іщенко І. В. Мотиваційна сфера особистості як об’єкт дослідження. *Інноваційні дослідження та перспективи розвитку науки і техніки у XXI* столітті : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції до 30-річчя Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем‘янчука» (м. Рівне, 19 жовтня 2023 року). Рівне, 2023. С. 125–130.

24. Квятковська А. О., Андросович К. А. Особливості навчальної мотивації студентів передвищих фахових та вищих навчальних закладів в умовах сучасних військових конфліктів. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 49. С. 177–182.

25. Кісіль З. Р., Швець Д. В. Мотивація діяльності людини : навч. посіб. Одеса : Видавництво ОДУВС, 2023. 154 с.

26. Коваленко Н. П. Мотивація студентів як запорука успішного професійного розвитку. *Медична освіта.* 2020. № 3. С. 43–48.

27. Ковалькова Т. О. Вплив соціально-психологічних установок на мотивацію до успіху студентів ВНЗ. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/materiali-konferentsij/kovalkova_0061.pdf (дата звернення: 25.05.2024)

28. Ковальов П. А. Дистанційна освіти в умовах воєнного стану. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/19285/1/статья%2095.pdf (дата звернення: 20.05.2024).

29. Козинська Д. О., Чебикін О. Я. Вплив рівня тривожності на пізнавальну мотивацію учнів. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/13097/1/Козинська%20Д.%20О.%2С%20Чебикін%20О.%20Я..pdf (дата звернення: 01.06.2024)

30. Колодяжна А. В., Короткова П. М. Тривожність як властивість особистості. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/22961/1/540-544.pdf (дата звернення: 25.05.2024)

31. Колодяжна А. В. Формування та розвиток індивідуальності особистості. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/23744/1/INORKKI_2023_P062-064.pdf (дата звернення: 20.05.2024)

32. Кротюк К. А. Рівень психологічної тривожності у військовослужбовців, які перебувають в зоні ООС. URL: http://eprints.zu.edu.ua/37970/3/Стаття_Кротюк%20Катерина.pdf (дата звернення: 25.05.2024)

33. Логвіненко Т. І. Психологічна тривожність як фактор успішності навчання студентів. *Збірник наукових праць*. 2019 . № 8. С. 70–73.

34. Лотошников О. Медитації на розслаблення та заспокоєння. URL: https://opentv.media/ua/meditatsiyi-na-rozslablennya-ta-zaspokoyennya (дата звернення: 10.06.2024)

35. Максимець С. М., Палійчук А. Т. Особистісна тривожність як чинник неуспішності студентів. Студент – Дослідник – Фахівець : матеріали XXV міжнародної науково-практичної конференції Київського інституту бізнесу та

технологій (м. Київ, 20 травня 2021 року). Київ : Видавництво КІБІТ, 2021. С. 233–235.

36. Мельникова А. С. Вплив медитаційних технік на фізіологічні та психологічні особливості особистості. *Молодий вчений*. 2023. № 8. С. 102–104.

37. «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів» (Б. Пашнєв). URL: https://psi-school-one.at.ua/load/dopolnitelnoe_menju/diagnostichniji_material/metodika_vivchennja_motiviv_navchalnoji_dijalnosti_uchniv_b_pashnev/6-1-0-18 (дата звернення: 05.06.2024)

38. Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації (Т. Д. Дубовицька). URL: http://testik.com.ua/metodyka-diagnostyky-spryamovanosti-navchalnoyi-motyvatsiyi-t-d-dubovytska/ (дата звернення: 10.06.2024)

39. Мисковець О. В. Сучасні підходи до мотиваційної складової управління персоналом. URL: https://www.inforum.in.ua/conferences/12/5/20 (дата звернення: 25.05.2024)

40. Неведомська Є. О., Михайловська Т. О. Як подолати педагогу тривожність студентів. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/14504/1/=Nevedomska.pdf (дата звернення: 25.05.2024)

41. Несух Л. Вплив мотивації на якість навчальної діяльності студентів. URL: https://ird.npu.edu.ua/files/nesyx.pdf (дата звернення: 10.05.2024).

42. Никоненко О., Лимарева І. Соціально-психологічні чинники формування мотивації досягнень в умовах війни. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 1. С. 244–253.

43. Остапенко Р. І. Математичні основи психології : навч. посіб. Вінниця : Перспектива, 2020. 76 с.

44. Павелків Р. В. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Кондор, 2019. 576 с.

45. Павлюк А. Як знизити тривожність: 9 природних способів. URL: https://life.pravda.com.ua/health/2023/10/28/257285/ (дата звернення: 05.06.2024)

46. Парфілова С. Л., Лисенко О. С. Психолого-педагогічні підходи до проблеми навчальної мотивації молодших школярів. URL: https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/1867/3/Стаття%202014%20%281%29.pdf. (дата звернення : 10.05.2024)

47. Патруль М., Кузняк А. Психокорекція тривожності дорослих методами тілесноорієнтованої терапії. *Вісник НАУ*. 2023. № 1. С. 135– 144.

48. Передерій О. Вплив освітньої системи на рівень особистісної тривожності учнів вальдорфської школи та учнів загальноосвітніх шкіл. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2021. № 1. С. 292–304.

49. Піменова О. О., Гапочук О. М. Мотивація до навчання студентів в умовах воєнного стану. *Габітус*. 2023. № 47. С. 36–39.

50. Приходькіна Н. О. Особливості впливу контролю на формування навчальної мотивації студентів. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_5/22.pdf (дата звернення: 25.05.2024)

51. Приходько Ю. О. Мотиваційна сфера як проблема психології особистості. *Humanitarian Corpus.* 2019. № 23. С. 97–102.

52. Прокопенко О. В. Теорії мотивації : конспект лекцій. Суми : Вид-во СумДУ, 2020. 171 с.

53. Псип Ю. Вплив самотносты на мотивацію та цілеспрямованість – причини, наслідки та шляхи подолання. URL: https://psyhologist.com.ua/vpliv-samotnosti-na-motivatsiyu-ta-tsilespryamovanist-prichini-naslidki-ta-shlyaxi-podolannya/#:~:text=Самотність%20може%20впливати%20на%20нашу,мотивації%2C%20відчуженість%2C%20втрата%20інтересу. (дата звернення: 25.05.2024)

54. Рашидова С. С. Визначення феномену і поняття «потреба». *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2020. № 5. С. 108–121.

55. Релаксаційні методики. URL: https://disted.edu.vn.ua/courses/learn/3174 (дата звернення: 10.06.2024)

56. Романова О.,Співак Л. Пріоритетні мотиви навчання молодших школярів і підлітків в умовах воєнного стану. *Психологія: реальність і перспективи*. 2023. № 20. С. 161–170.

57. Руденок А., Логвіна О. Вплив тривожності учнів середніх класів на навчальну діяльність в умовах війни. *Психологічні травелоги*. 2023. № 2. С. 123–131.

58. Сапельнікова Т. С., Казарова Г. М. Взаємозв'язок рівня тривожності та успішності навчання студентів. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 7. С. 408–415.

59. Сергєєнкова О. П. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 168 с.

60. Скрипник Н. Г. Структура навчально-професійної мотивації майбутніх психологів в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* 2022. № 6. С. 63–66.

61. Сургунд Н., Баля В. Вплив тривоги та тривожності на емоційний стан школяра. *Scientific Journal «Psychology Travelogs*. 2023. № 4. С. 156–165.

62. Тверда Ю. Корекція тривожності як форми прояву почуття самотності студентів. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства* : матеріали одинадцятої Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників (м. Суми, 25–26 квітня 2024 р.) Суми : Сумський державний університет, 2024. С. 255–259.

63. Тягур Л. М., Бергхауер-Олас Е. Л. Професійна мотивація майбутнього психолога під час війни. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 4. С. 1069–1084.

64. Чуйко О. В., Іванова І. В. Вплив рівня тривожності на успішність навчальної діяльності. *Актуальні проблеми психології*. 2023. № 16. С. 215–226.

65. Чуйко О. М., Федоришин Г. М. Вплив соціально-психологічного клімату організації на мотивацію досягнень працівників. *Журнал сучасної психології.* 2022. № 4. С. 77–84.

66. Шевченко С. В. Особливості корекції тривожності підлітків засобами арт-терапії. *Особистість та освіта в умовах сучасних соціокультурних викликів: ціннісно-світоглядні та науково-методичні аспекти : з*бірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Дніпро, 22 лютого 2024 р.). Дніпро, 2024. С. 281– 283.

67. Широких А., Шевчук А. Психологічні особливості підвищеної тривожності у підлітків. *Психологія: реальність і перспективи*. 2023. № 20. С. 195–204.

68. Шкала прояву тривожності Тейлор. URL: https://vseosvita.ua/library/skala-proavu-trivoznosti-tejlor-371967.html (дата звернення: 10.06.2024)

69. Яремко Р. Я., Гродська В. М., Дзюбак А. В. Теоретичне дослідження проблеми тривожності особистості у психологічній літературі. *Молодий вчений*. 2022. № 5. С. 83–86.

70. Ярошевська В. Л., Астремська І. В. Особливості тривожності студентів: природа та методи боротьби. *Current challenges of science and education : the 9th International scientific and practical conference* (Berlin, Germany , May 6-8, 2024) Berlin : MDPC Publishing, 2024. С. 348– 353.

71. Coltrera F. Anxiety: What it is, what to do. URL: https://www.health.harvard.edu/blog/anxiety-what-it-is-what-to-do-2018060113955 (дата звернення: 25.05.2024)

72. Felman A. What to know about anxiety. URL: https://www.medicalnewstoday.com/articles/323454 (дата звернення: 25.05.2024)

73. Kalin N. H. The Critical Relationship Between Anxiety and Depression. URL: https://ajp.psychiatryonline.org/doi/10.1176/appi.ajp.2020.20030305 (дата звернення: 25.05.2024)

74. Muirhead J. N., Mackenzie J. S, Alexander S. The Meaning of «Motive». *International Journal of Ethics.* 2020. № 2. P. 229–238.

75. Morris L., Grehi M., Mehta M. On what motivates us: a detailed review of intrinsic *v.* extrinsic motivation. *Psychol Med*. 2022. № 52. P. 1801–1816.

76. Simpson E., Balsam P. The Behavioral Neuroscience of Motivation: An Overview of Concepts, Measures, and Translational Applications. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4864984/ (дата звернення: 20.05.2024)

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник до методики «Особистісна шкала прояву тривоги» (Дж. Тейлор)

1. Я можу довго працювати не втомлюючись.
2. Я завжди виконую свої обіцянки, не рахуючись з тим, зручно мені це чи ні.
3. Зазвичай руки і ноги у мене теплі.
4. У мене рідко болить голова.
5. Я впевнений у своїх силах.
6. Очікування мене нервує.
7. Часом мені здається, що я ні на що не придатний.
8. Зазвичай я відчуваю себе цілком щасливим.
9. Я не можу зосередитися на чомусь одному.
10. У дитинстві я завжди негайно і покірно виконував все те, що мені доручали.
11. Раз на місяць або частіше у мене буває розлад шлунка.
12. Я часто ловлю себе на тому, що мене щось тривожить.
13. Я думаю, що я не більше нервовий, ніж більшість людей.
14. Я не занадто сором'язливий.
15. Життя для мене майже завжди пов'язана з великою напругою.
16. Іноді буває, що я говорю про речі, в яких не розбираюся.
17. Я червонію не частіше, ніж інші.
18. Я часто засмучуюсь через дрібниці.
19. Я рідко помічаю у себе серцебиття або задишку.
20. Не всі люди, яких я знаю, мені подобаються.
21. Я не можу заснути, якщо мене щось тривожить.
22. Зазвичай я спокійний і мене не легко засмутити.
23. Мене часто мучать нічні кошмари.

24. Я схильний все приймати занадто серйозно.

25. Коли я нервую, у мене посилюється пітливість.

26. У мене неспокійний і переривчастий сон.

27. В іграх я волію скоріше вигравати, ніж програвати.

28. Я більш чутливий, ніж більшість людей.

29. Буває, що нескромні жарти та гостроти викликають у мене сміх.

30. Я хотів би бути так само задоволений своїм життям, як, ймовірно, задоволені інші.

31. Мій шлунок турбує мене.

32. Я постійно стурбований своїми матеріальними і службовими справами.

33. Я насторожено ставлюся до деяких людей, хоча знаю, що вони не можуть заподіяти мені шкоди.

34. Мені часом здається, що переді мною нагромаджені такі труднощі, яких мені не подолати.

35. Я легко приходжу в замішання.

36. Часом я стаю настільки збудженими, що це заважає мені заснути.

37. Я віддаю перевагу ухилятися від конфліктів і скрутних положень.

38. У мене бувають напади нудоти і блювоти.

39. Я ніколи не спізнювався на побачення або работе.

40. Часом я виразно відчуваю себе марним.

41. Іноді мені хочеться вилаятися

42. Майже завжди я відчуваю тривогу у зв'язку з чим-небудь або з ким-небудь.

43. Мене турбують можливі невдачі.

44. Я часто боюся, що ось-ось почервонію.

45. Мене нерідко охоплює розпач.

46. Я - людина нервова і легко збудлива.

47. Я часто помічаю, що мої руки тремтять, коли я намагаюся що-небудь зробити.

48. Я майже завжди відчуваю почуття голоду.

49. Мені не вистачає впевненості в собі.

50. Я легко потею, навіть у прохолодні дні.

51. Я часто мрію про такі речі, про які краще нікому не розповідати.

52. У мене дуже рідко болить живіт.

53. Я вважаю, що мені дуже важко зосередитися на якій-небудь завданні чи роботі.

54. У мене бувають періоди такого сильного занепокоєння, що я не можу довго всидіти на одному місці.

55. Я завжди відповідаю на листи відразу після прочитання.

56. Я легко засмучуюсь.

57. Практично я ніколи не червонію.

58. У мене набагато менше побоювань і страхів ніж у моїх друзів і знайомих.

59. Буває, що я відкладаю на завтра те, що слід зробити сьогодні.

60. Зазвичай я працюю з великою напругою.

Додаток Б

Опитувальник до методики «Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації» (Т. Дубовицька)

1. Здобуття професійної освіти надає мені можливість дізнатися багато важливої інформації для себе, проявити здібності.

2. Професійна галузь освіти мені цікава, і я хочу дізнатися про неї якомога більше.

3. В процесі здобуття професійної освіти, мені достатньо тих знань, які я отримую на заняттях.

4. Навчальні заняття з профільних предметів мені нецікаві, я їх виконую, бо цього вимагає педагог.

5. Труднощі, що виникають при набутті професійних знань, роблять їх для мене ще більш захоплюючими.

6. При здобутті професійної освіти, крім підручників і рекомендованої літератури, самостійно читаю додаткову літературу.

7. Вважаю, що важкі теоретичні питання з професійних дисциплін можна було б не вивчати.

8. Якщо щось не виходить з профільних дисциплін, намагаюся розібратися і дійти до суті справи.

9. На заняттях з профільних дисциплін у мене буває такий стан, коли «зовсім не хочеться вчитися».

10 Активно працюю і виконую завдання тільки під контролем викладачів.

11. Матеріал з профільних предметів з цікавістю обговорюю у вільний час (на перерві, вдома) зі своїми одногрупниками (друзями).

12. Намагаюся самостійно виконувати завдання з профільних дисциплін, не люблю, коли мені підказують або допомагають.

13. По можливості намагаюся списати виконання завдань у товаришів або прошу когось виконати завдання за мене.

14. Вважаю, що усі знання з профільних предметів є цінними і по можливості, потрібно знати їх якомога більше.

15. Оцінка з профільних дисциплін для мене важливіша, ніж знання.

16. Якщо я погано підготовлений до заняття з профільних дисциплін, то особливо не засмучуюсь і не переживаю.

17. Мої інтереси і захоплення у вільний час пов’язані із майбутньою професією.

18. Профільні дисципліни даються мені насилу і мені доводиться змушувати себе виконувати навчальні завдання.

19. Якщо через хворобу (або з інших причин) я пропускаю заняття з профільних дисциплін, то мене це засмучує.

20. Якби це було можливо, то я б не вивчав профільні дисципліни.

Додаток В

Опитувальник до методики «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів» (Б. Пашнєв)

1. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання Або Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб бути корисним людям

2. В) Вас більше спонукає до навчання бажання думати, пізнавати нове, невідоме, вирішувати складні завдання? Або Г) Вас більше спонукає бажання бути серед найкращих студентів?

3. Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови? Або Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

4. Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще? Або 3) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про Вас погано, не бути гіршим за інших?

5. Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб бути корисним людям? Або В) Вас більше спонукає до навчання бажання думати, пізнавати нове, невідоме, вирішувати складні завдання?

6. Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих студентів? Або Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

7. Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною? Або Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати найкраще

8. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання? АБО В) Вас більше спонукає до навчання бажання думати, пізнавати нове, невідоме, вирішувати складні завдання?

9. Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб бути корисним людям? Або Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих студентів?

10. В) Вас більше спонукає до навчання бажання думати, пізнавати нове, невідоме, вирішувати складні завдання? Або Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

11. Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих учнів? Або Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

12. Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови? Або Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

13. Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною? Або З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про Вас погано, не бути гіршим за інших?

14. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання? Або Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих студентів?

15. Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб бути корисним людям? Або Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

16. В) Вас більше спонукає до навчання бажання думати, пізнавати нове, невідоме, вирішувати складні завдання? Або Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

17. Г) Вас більше СП нукає до навчання бажання бути серед найкращих студентів? Або Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

18. Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови? Або З) Вас більше спонукає до

навчання бажання, щоб інші не думали про Вас погано, не бути гіршим за інших?

19. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання? Або Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

20. Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб бути корисним людям? Або Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудо-ваною людиною?

21. В) Вас більше спонукає до навчання бажання думати, пізнавати нове, невідоме, вирішувати складні завдання? Або Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

22. Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих учнів? Або З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про Вас погано, не бути гіршим

23. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання? Або Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

24. Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб бути корисним людям? Або Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

25. В) Вас більше спонукає до навчання бажання думати, пізнавати нове, невідоме, вирішувати складні завдання? Або З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про Вас погано, не бути гіршим за інших?

26. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання? Або З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про Вас погано, не бути гіршим за інших?

27. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання? Або Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

28. Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб бути корисним людям? Або З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про Вас погано, не бути гіршим за інших?

Додаток Г

Опитувальник до методики «Вивчення мотивації навчання у виші» (Т. Іллїна)

1. Найкраща атмосфера на занятті — атмосфера вільних висловлювань.

2. Зазвичай я працюю з великим напруженням.

3. У мене рідко бувають головні болі після пережитих хвилювань або неприємностей.

4. Я самостійно вивчаю ряд предметів, які, на мою думку, необхідні для моєї майбутньої професійної діяльності.

5. Яку з притаманних вам якостей ви цінуєте найбільше? (Відповідь напишіть _______)

6. Я вважаю, що життя варто присвятити обраній професії.

7. Я відчуваю задоволення від розгляду на заннятях складних проблем.

8. Я не вбачаю сенсу у більшості завдань, які виконуються у освітньому закладі.

9. Я отримую велике задоволення від розповіді знайомим про свою майбутню професію.

10. Я досить-таки посередній студент, ніколи не буду зовсім хорошим, а тому немає сенсу докладати зусилля, щоб стати краще.

11. Я вважаю, що в наш час не обов’язково мати професійну освіту.

12. Я твердо впевнений в правильності вибору професії.

13. Яких притаманних вам якостей ви б хотіли позбутися? (Відповідь напишіть _____)

14. За зручних обставин я користуюся на іспиті підручними матеріалами (конспектами, шпаргалками, записами, формулами).

15. Найкращий час життя — студентські роки.

16. У мене надмірно неспокійний і переривчастий сон.

17. Я вважаю, що для повного оволодіння професією всі навчальні дисципліни потрібно вивчати однаково глибоко.

18. За можливості я вступив би в інший освітній заклад.

19. Зазвичай я беруся за більш прості завдання, а більш складні залишаю на потім.

20. Для мене важо було зупинитися при виборі професії на одній з них.

21. Я можу спокійно спати за будь-яких неприємностей.

22. Я твердо впевнений, що моя професія приноситиме мені моральне задоволення і матеріальне благополуччя в житті.

23. Мені здається, що мої друзі здатні навчатися краще, ніж я.

24. Для мене дуже важливо мати диплом про професійну освіту.

25. З деяких практичних міркувань для мене це самий зручний освітній заклад.

26. У мене достатньо сили волі, щоб навчатися без нагадувань адміністрації.

27. Життя для мене майже завжди пов’язано з незвичним напруженням.

28. Екзамени потрібно складати, затрачаючи мінімум зусиль.

29. Є багато освітніх закладів, в яких я би міг навчатися з неменшим інтересом.

30. Яка з притаманних вам якостей найбільше заважає навчатися (Відповідь напишіть _____)

31. Я людина, що легко захоплюється, але всі мої захоплення певною мірою пов’язані з майбутньою роботою.

32. Неспокій про іспит або роботу, що не виконані вчасно, часто заважають мені спати.

33. Висока заробітня платня після закінчення освітнього закладу для мене не головне.

34. Мені потрібно бути в доброму гуморі, щоб підтимати загальні рішення групи.

35. Я змушений був вступити до освітнього закладу, щоб зайняти бажане положення у суспільстві, уникнути служби в армії.

36. Я вивчаю навчальний матеріал, щоб стати професіоналом, а не для істипу.

37. Мої батьки — хороші професіонали, і я хочу бути схожим на них.

38. Для просування по службі мені необхідно мати професійну освіту.

39. Яка з притаманних вам властивостей допомагає навчатися у освітньому закладі (Відповідь напишіть _____)

40. Мені важко змусити себе вивчати як слід дисципліни, які прямо не стосуються моєї майбутньої професії.

41. Мене дуже турбують можливі невдачі.

42. Найкраще я навчаюся, коли мене періодично стимулюють, підганяють.

43. Мій вибір цього освітнього закладу остаточний.

44. Мої друзі мають професійну освіту, і я не хочу відставати від них.

45. Щоб переконати в будь-чому свою групу, мені доводиться самому працювати дуже інтенсивно.

46. У мене зазвичай рівний і хороший настрій.

47. Мене приваблює зручність, чистота та легкість майбутньої професії.

48. До вступу до освітнього закладу я давно цікавився цієї професією, багато читав про неї.

49. Професія, яку я отримую, найважливіша і найперспективніша.

50. Мої знання про цю професію були достатніми для впевненого вибору цього закладу освіти.